

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Долбоор

“КЫРГЫЗ ЖАНА ДҮЙНӨ АДАБИЯТЫ”

ПРЕДМЕТТИК СТАНДАРТЫ

**Кыргыз Республикасынын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүүчү
уюмдарынын 5-11-класстары үчүн**

Бишкек – 2022

Кыргыз Республикасынын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүү уюмдарынын 5-11-класстары үчүн “Кыргыз жана дүйнө адабияты” боюнча предметтик стандарты – Бишкек, 2022, 59 б.

Түзүүчүлөр:

- 1. Байгазиев С.О.,** КББАнын Тарбия, социалдаштыруу жана мектептен сырткаркы кошумча билим берүү лабораториясынын башкы илимий кызматкери, филология илимдеринин доктору, профессор
- 2. Муратов А.Ж.,** И.Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасынын профессору, педагогика илимдеринин доктору, профессор
- 3. Акматов К.К.,** “Маариф” мектебинин директору, педагогика илимдеринин доктору, профессор
- 4. Батыркулова А.Б.,** КББАнын филологиялык билим берүү лабораториясынын башчысы, педагогика илимдеринин кандидаты
- 5. Абакиров К.,** Ж.Баласагын атындагы КУУнун кыргыз адабияты кафедрасынын башчысы, филология илимдеринин кандидаты, доцент.
- 6. Жээнтаева К.К.,** Бишкек шаарындагы №12 мектеп-гимназия окуу-тарбиялоо комплексинин кыргыз тили, адабияты мугалими

Рецензенттер:

- 7. Абдырасулова Э.К.,** педагогика илимдеринин кандидаты, доцент
- 8. Ташмамбетова Чолпон Райкановна** №12 мектеп-гимназия окуу-тарбиялоо комплексинин кыргыз тили, адабияты мугалими

Кыргыз Республикасынын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүү уюмдарынын 5-11-класстары үчүн “Кыргыз жана дүйнө адабияты” боюнча предметтик стандарты Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2022-жылдын 22-июлундагы №393 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартынын негизинде иштелип чыккан.

Аталган стандарт окутуу орус тилдеринде жүргүзүлгөн мектептер үчүн "Кыргыз жана дүйнө адабияты" предмети боюнча окуу программаларын, окуу - методикалык комплекстерди (ОУК) иштеп чыгуу үчүн негиз болуп саналат.

МАЗМУНУ

1-БӨЛҮМ. ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР

1.1. Документтин статусу жана түзүмү	4
1.2. Жалпы билим берүүчү уюмдар үчүн ченемдик документтердин системасы	5
1.3. Негизги түшүнүктөр жана терминдер	6

2-БӨЛҮМ. ПРЕДМЕТТИН КОНЦЕПЦИЯСЫ

2.1. Окутуунун максаттары жана милдеттери	10
2.2. Предметти түзүүнүн методологиясы	13
2.3. Предметтик компетенттүүлүктөр	13
2.4. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы	14
2.5. Мазмундук линиялар. Окуу материалдарынын мазмундук линиялар жана класстар боюнча бөлүштүрүлүшү	17
2.6. Предметтер аралык байланыштар, өтмө тематикалык линиялар	20

3-БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ ЖАНА БААЛОО

3.1. Окуучуларды окутууда күтүлүүчү жыйынтыктар (баскычтар жана мазмундук линиялар боюнча)	22
3.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары жана ченемдери.....	52

4-БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН УЮШТУРУУГА КАРАТА

ТАЛАПТАР

4.1. Окутуунун методикасына коюлган негизги талаптар.....	56
4.2. Ресурстук камсыздоонун минималдуу талаптары.....	57
4.3. Мотивациялоочу жана коопсуз окутуу чөйрөсүн түзүү.....	57

1-БӨЛҮМ. ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР

1.1. Документтин статусу жана түзүмү

Кыргыз Республикасынын окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүү уюмдарынын 5-11-класстары үчүн “Кыргыз жана дүйнө адабияты” боюнча предметтик стандарты Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндө мыйзамына ылайык, Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2022-жылдын 22-июлундагы №393 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартынын негизинде иштелип чыккан. Ал 5-11-класстардагы окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин “Кыргыз жана дүйнө адабияты” предмети боюнча окуу процессин жөнгө салат. Бул предметтик стандарттын негизинде окуу программалар түзүлүп, окуу китептер, усулдук адабияттар, дидактикалык, кошумча, ошондой эле окуучулардын билим жетишкендиктерин баалоо үчүн материалдар даярдалып, практикада колдонулат.

Бул стандарт билим берүүнүн филологиялык тармагынын максаттарына ылайык "Кыргыз жана дүйнө адабияты" окуу предметинин каражаттары менен окуучуларды окутуунун, тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн жалпы стратегиясын аныктайт, предметти өздөштүрүүгө талаптардын жыйындысын камтыйт жана Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилет.

Сунушталган кыргыз жана дүйнө адабияты боюнча предметтик стандарт азыркы мезгилдеги окуу процессин жетекчиликке алуу менен бирге стандартты, окуу процессин жаңылоо багытындагы окутуу усулдарын, окуу китептерин жаңылоо максатында колдонулуп келген программадагы жана окуу китебиндеги ашыкча кайталоолорду азайтып, окутуу системасын дүйнөлүк стандартка алып чыгууга, соңку учурда педагогика, психология, социология, адабият таануу, лингвистика ж.б. илимдер ачкан жаңы технологияларды колдонууга жардам берет. Аталган стандарт кыргыз жана дүйнөлүк адабиятты окутуунун негизги стратегиясын, урунттуу приоритеттүү багыттарын аныктайт, мектеп окуучуларына кыргыз жана дүйнөлүк адабият сабактарында көркөм сөз каражаттары аркылуу билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүү маселелерин чечүүгө багытталат, ошону менен бирге, кыргыз жана дүйнөлүк адабиятты окутуунун өзөктүү курсун, башкы таяныч жолун белгилейт.

Стандарт, негизинен, аталган предметтер боюнча окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин (класстардын) окуу программасын иштеп чыгуунун мазмунун, өлчөмүн жана өзөгүн аныктап берет жана ага негиз болуп кызмат кылат.

Бул стандарттын негизинде окуу программалары түзүлөт, окуу китептерди жазууда да дал ушул стандарттын көлөмүндө окуу материалдарынын мазмуну түзүлөт.

Стандартта көрсөтүлгөн окуу материалдарын берүүнүн структурасы, таяныч принциптери, урунттуу компетенттүүлүктөр, окутуудан алынган натыйжалар адабияттык билим берүүнүн бүткүл мазмунун, өзөгүн аныктоо менен, андан алынган натыйжаларды талдап жана баалоонун стратегияларын аныктайт. Жогорку окуу жайларында кыргыз тили, адабияты мугалимдерин даярдоодо, мугалимдердин адистигин жогорулатууда, аларды аттестациялоодо, кыргыз жана дүйнө адабияты боюнча мамлекеттик сынактардын, олимпиадалардын, конкурстардын, дил баяндардын суроо-тапшырмаларын түзүүдө негизги таяныч жана үлгү болуп саналат. Ошону менен бирге, бул документте окуу материалдарынын курстарга бөлүштүрүү өлчөмдөрү, андагы уланмалуулук, ал курстарынын сааттарынын көлөмү да так аныкталып көрсөтүлгөн.

Кыргыз жана дүйнө адабиятын окутуунун бул стандарты бүтүн логикада түзүлгөн документ, ал 4 бөлүмдөн турат: жалпы жоболор, предметтин концепциясы, билим берүүнүн жыйынтыктары, баалоо (компетенциялар) жана билим берүү процессин уюштурууга карата талаптар. Анда документтин статусу жана түзүлүшү аныкталып, окутуунун максаттары жана милдеттери, предметти түзүүнүн методологиясы такталат. Негизги жана предметтик **компетенттүүлүктөр**, алардын байланыштары, окуу материалдарынын мазмундук логикалык түзүмдөрү жана класстар боюнча бөлүнүштөрү жүзөгө ашырылат. Предметтин концепциясы, билим берүүнүн жыйынтыктары жана баалоо, билим берүү процессин

уюштурууга карата талаптар, предметтик стандарттын талаптарын ишке ашырууга мүмкүнчүлүк берүүчү ресурстук камсыздоонун минималдуу талаптары, мотивациялоочу жана коопсуз окутуу чөйрөсүн түзүү талаптары иштелип чыккан.

Мындагы негизги жана өз ара логикалык байланышта турган үч өзгөчөлүктүү компонентти бөлүп көрсөтүүгө болот: мурдагы стандартка караганда окутуунун компетенттүүлүккө багытталышы жана негизги компетенттүүлүктөрдүн (окурмандык, эмоционалдык-баалуулук, адабий чыгармачылык) талаптарынын так жана ачык көрсөтүлүшү; окутуудан алынуучу натыйжалардын даана белгилениши; окуучулардын жетишилген теориялык жана практикалык ийгиликтерин объективдүү баалоо багыттарынын сунушталышы.

Стандарттын жаңылыгы - окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүү уюмдарынын 5-11-класстары үчүн “Кыргыз жана дүйнө адабияты” предмети орус мектептеринде кыргыз тилинде окутулуп, предмет боюнча окуучуларды окутуунун, тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн негизги багыттарын аныктайт, бул предметтин каражаттары менен предметтик компетенттүүлүктү калыптандыруунун бирдей шарттарын камсыз кылат.

Предметтик стандарт Кыргыз Республикасында билим берүү системасында окуу процессин камсыздоочу мазмунду, жаңы педагогикалык шарттарды регламенттеген окуу программалары менен окуу китептерин түзүүчүлөргө багыт болуп кызмат кылат.

Конкреттүү программаларда жана окуу китептеринде бул предметтик стандартта айтылган мамилелер, окутуунун принциптери жана методдору чагылдырылат; окуу материалын окуп-үйрөнүүнүн структурасы, ырааттуулугу берилет.

1.2. Жалпы билим берүүчү уюмдар үчүн ченемдик документтердин системасы

Стандарт төмөнкүдөй ченемдик-укуктук актыларга негизделет:

1. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамы, 2003.
2. 2021-2040-жылдары Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү программасы (КР Өкмөтүнүн 2021-жылдын 4-майындагы №200 токтому)
3. «Кыргыз Республикасынын мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартын бекитүү жөнүндө», Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2022-жылдын 22-июлундагы №393 токтому.
4. Окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептердин 5-11-класстары үчүн кыргыз жана дүйнө адабияты боюнча предметтик стандарты. - Б., 2017.
5. Кыргыз Республикасында элдин биримдигин жана этностор аралык мамилелерди чыңдоо концепциясы. – Б., 2012.
6. Адабий билим берүүнүн концепциясы.-Б.,2021./<https://edu.gov.kg/events/18/>
7. Кыргыз Республикасынын Президентинин “Инсанды руханий-адептик жактан өнүктүрүү жана дене тарбиясы жөнүндө” Жарлыгы Б., 2021-жыл.
8. Кыргыз Республикасынын Президентинин “Улуттук нарк жөнүндө” Жарлыгы Б., 2022-жыл 20-май № 157
9. 2021-2026-жылдары Кыргыз Республикасында “Кыргыз жараны” деп жарандардын өзүн таануусун өнүктүрүүнүн концепциясы(КР Президентинин 2020-жылдын 13-ноябрындагы №39 Жарлыгы)
10. 2018-2040-ж. Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы
11. “Кыргыз Республикасынын билим берүү уюмдарынын 2022-2023-окуу жылына базистик окуу пландарын бекитүү жөнүндө”

1.3. Негизги түшүнүктөр жана терминдер

Адабий чыгарманы талдоо – чыгарманы өздөштүрүүнүн эстетикалык жолу: формадан мазмунга; жашоо кырдаалын талдоо эмес, жазуучу тарабынан сүрөттөлгөн турмуштук кырдаал кандайча чагылдырылганын, кандайча бааланарын талдоо; бул автордун позициясын түшүнүү, көркөм идеяны өздөштүрүү, фактылардын сырткы катмарын кайра чыгаруу эмес, эмне, кайда, качан жана ким менен болгонун тактоо эмес. Адабий чыгарманы талдоо сөздүн жардамы менен жаралган образдын көп маанилүүлүгүн түшүнүүгө багытталган.

Адабий чыгарманы алгачкы кабыл алуу – окуучу текстти өз алдынча окуп чыккандан кийинки пайда болгон ойлор, образдуу жана эмоционалдуу таасирленүүсү. Бул этаптагы иштер чыгарманы мындан ары анализдөө, маңызды түшүнүү, ойлоону жана тереңдетүү үчүн багыт болот.

Адабий чыгарманы экинчи ирет кабыл алуу – чыгарманын үстүнөн иштөөнүн этабы, бул этапта окуучулар кайра окуп чыгышат, окуганы боюнча чыгармачыл тапшырмаларды аткарышат жана чыгарма боюнча жалпылашат.

Адабий-чыгармачылык компетенттүүлүк – ар түрдүү типтеги жазуу иштерди жана түрдүү жанрдагы жана формадагы адабий чыгармачыл иштерди жазууга жөндөмдүүлүк; монологдук жана диалогдук кепке ээ болуу жана кептик баарлашууга кирише билүү; уккан жана окуган көркөм чыгармадагы маалыматты чагылдырган жазуу иштерин жаратуу; энциклопедияларды, сөздүктөрдү, интернет-ресурстарды ж.б.ларды кошуп ар кайсы маалымат булактардагы таанып билүүчүлүк жана коммуникативдик тапшырмаларды чечүү; кепти толуктоо, жана байытуу, кеп маданиятын өздөштүрүү жана стилдик боёктогу кепке ээ болуу.

Божомолдоо– текстти окуурдун алдында андагы окуяларды алдын-ала билип, андоо, баамдоо. Чыгарманын аталышы, таяныч сөздөр, тексттин алдында сунушталган сүрөт боюнча окурмандык тажрыйбага таянып тексттин маанилик, тематикалык жана эмоционалдык багытталышын аныктоо.

Гендердик теңчилик – аялдар менен эркектердин бирдей укуктук статусу жана аны ишке ашыруунун бирдей мүмкүнчүлүктөрү, жынысына карабастан адамдарга жашоонун саясий, экономикалык, эмгектик, социалдык, коомдук жана маданий чөйрөлөрүндө өз мүмкүнчүлүктөрүн эркин пайдаланууга мүмкүндүк берет.

Гендердик стереотип - бул аялдар менен эркектер ээ болгон, ээ болууга же аткарууга тийиш деп эсептелген мүнөздөмөлөр жана ролдор жөнүндө жалпыланган көз караш же алдын ала түшүнүү.

Гендердик сезимталдык - жыныс белгиси боюнча басмырлоонун негизинде жаткан социалдык-маданий факторлорду көңүлгө тутуу жана түшүнүү. Пландалып жаткан өзгөртүүлөр жана ыкмалар аял менен эркектин акыбалын эске алып, алардын акыбалын андан ары начарлатпаса жана гендердик тең салмактуулукка жетүүгө өбөлгө болсо, анда алар гендердик жактан сезимтал болот.

Глобалдык компетенттүүлүк – бул төмөнкү глобалдык компетенттүүлүктөрдү камтыган көп өлчөмдүү жөндөм: глобалдык жана маданияттар аралык маселелерди изилдөө, ар кандай дүйнө таанымдарды жана көз караштарды түшүнүү жана баалоо, башкалар менен ийгиликтүү жана сый мамиледе болуу, жамааттык бакубаттуулук жана туруктуу өнүгүү үчүн аракеттерди көрүү жөндөмдүүлүгү;

Дискриминация – расасына, өңүнө, жынысына, тилине, динине, саясий же башка көз карашына, улуттук же социалдык тегине, мүлкүнө, туулгандыгына же башка жагдайга негизделген жана бардык укуктарды жана эркиндиктерди бардык жактар тарабынан, бирдей негизде таануу, колдонуу жана жүзөгө ашырууну жок кылуу же маанисин кемитүү максатын же натыйжасын көздөгөн айырмалоо, четтетүү, чектөө же артыкчылык берүү.

Долбоордук окутуу – практикалык же теориялык маанилүү маселелерди чечүүдө алынуучу, окуучулардын өз алдынча жана топтук ишин талап кылган натыйжаларга багытталган окуучулардын когнитивдик (таанып-билүү), аффективдик (эмоционалдык-

баалуулук) жана жүрүм-турумдук ишмердигин уюштурууну камсыз кылуучу педагогикалык технология.

«**Жашыл көндүмдөр**» – жашоодо экологиялык коопсуз ыкмаларга ээ болуу, ресурстарды үнөмдөөчү туруктуу коомду өнүктүрүү жана колдоо, экологиялык көйгөйлөрдү аныктоо, чечүү жана алдын алуу үчүн зарыл болгон билимдер, баалуулуктар жана көрсөтмөлөр.

Индивидуалдуулук – жеке адамдын кайталангыс бөтөнчөлүгү, бир гана өзүнө таандык өзгөчөлүктөрүнүн жыйындысы. *Индивидуалдуу стиль (педагогикалык)* – педагогикалык иш-аракеттердин жана баарлашуунун конкреттүү педагогго таандык өзгөчө стили.

Индикатор/Көрсөткүч – бул бир нерсенин абалын чагылдыруучу же көрсөтүүчү чен, «өлчөгүч прибор». Окуп үйрөнүүнүн натыйжаларынын көрсөткүчү (индикатору) – окуучунун жүрүм-турумунан байкалуучу, болжолдонгон натыйжага жетишилгендигин далилдөөчү конкреттүү белгилер. Баалануучу кубулуштун абалын билүү үчүн көмөк көрсөтүүчү конкреттүү мүнөздөмөлөр, сандык маалыматтар, көрсөткүчтөр, өлчөгүчтөр («Кантип, эмненин жардамы менен өлчөөлөрдү жүргүзүүгө болот?» - деген суроого жооп берет).

Инклюзивдик билим берүү - билим берүү муктаждыктарынын ар түрдүүлүгүн жана жеке мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен бардык окуучулар үчүн билим алууга бирдей мүмкүнчүлүктү камсыз кылуу.

Инклюзия – билим берүүгө киргизүү (кошуу) - айрым окуучулардын ар кандай керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн мектептеги маданиятты, саясатты жана практиканы трансформациялоо зарылдыгын таануу, ошондой эле бул мүмкүнчүлүккө тоскоолдук кылган тоскоолдуктарды жоюу милдети; инклюзивдүү мамиле социалдык жана физикалык чөйрөнү өзгөртүүнү камтыйт, ал бардыгы үчүн достук жана жеткиликтүү болууга тийиш.

Интерактив –(анг. inter - өз ара, act - иш-аракет); кимдир бирөө менен иштешүү, аңгемелешүү, диалог жүргүзүү кырдаалы. Интерактивдүү усулдар окуучулардын мугалим менен эле эмес, өз ара да кыйла кеңири иштешүүсүнө, окуу процессинде окуучулардын демилгелүү болушуна ылайыкталат. Интерактивдүү сабактарда мугалим окуу максатына жетүү үчүн окуучулардын ишмердигин багыттап гана турат.

Интерпретациялоо – түшүндүрүү, көркөм чыгарманын бүтүндөй маанисин, анын идеясын, концепциясын кабылдоо.

Искусствонун чыгармаларын кабыл алуу – өздөштүрүп жаткан чыгарманын мазмунуна окурмандын өз жашоосундагы тажрыйбасын, дүйнөнү өзүнүн ачык көрө алуусун, өзүнүн башынан өткөргөндөрүн, өз мезгилиндеги социалдык маанилүү окуяларды баалоосун кошумчалоо жөндөмдүүлүгү. Көркөм образды баамдап түшүнүүнүн маанилүү жана зарыл элементи болуп эстетикалык кабыл алуу процессинде пайда болгон эмоциялар жана жазуучу жараткан көркөм образдарга өз мамилесин ойлору, сезимдери аркылуу көрсөтүү жөндөмү: аларды элестетүү, алар менен кошо кайгыруу же сүйүнүү, аларга маани берүү, баалоо.

Компетенттүүлүк – окуучунун ар түрдүү билимдердин, билгичтиктердин элементтерин жана иш - аракеттин ыкмаларын белгилүү бир кырдаалда (окуу, инсандык, кесиптик) өз алдынча колдонууга болгон интегративдик жөндөмдүүлүгү.

4к компетенттүүлүгү – адамга/окуучуга ар кандай чөйрөдө ийгиликтүү иштөөгө жардам берген төрт негизги көндүмдөрдүн тутуму (чыгармачылык, сынчыл ой жүгүртүү, кызматташуу жана коммуникация).

- **Сынчыл (критикалык) ойлор** – маалыматтардын агымын туура тандай алат, себеп-натыйжа байланыштарын көрө алат, керексиздерин алып салып, жыйынтык жасай алат.
- **Креативдүүлүк(чыгармачылык)** – кырдаалды ар тараптан баалоо, адаттан тыш

- чечимдерди кабыл алуу жана өзгөрүлүп жаткан жагдайларда өзүн ишенимдүү сезүү.
- **Коммуникация** - сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү жана байланыш түзүү, маектешти угуу жана өз көз карашыңызды жеткире билүү.
 - **Кооперация (кызматташуу)** – башка адамдар менен натыйжалуу өз ара аракеттенүү, ар кандай командаларда иштөө, жалпы максатты жана ага жетүү жолдорун аныктоо, ролдорду бөлүштүрүү жана натыйжаны баалоо.

Көп маданияттуулук принциби – “Искусство” билим берүү тармагынын жоболорунун бири, ага ылайык сабак учурунда окуучулар этностордун, социалдыктоптордун жана маданияттардын искусстводо чагылдырылган жалпылыгы жана өзгөчөлүктөрү жөнүндө түшүнүктөрүн калыптандырышат.

Коопсуз билим берүү чөйрөсү – окутуу шартын камсыз кылган чөйрө, анда окуп жаткандарга таасир эте турган зыяндуу же коркунучтуу факторлор болбойт же алардын таасири аныкталган ченемден ашпайт.

- Физикалык коопсуздук коопсуз имараттарды, курулмаларды, инфраструктураларды, кайтарууну, терроризмден коргогондукту билдирет.

- Экологиялык коопсуздук коопсуз тамактануу, гигиена менен санитария, эмеректердин, жабдуулардын сапаты, турак жайдын ичиндеги микроклимат, жарыктандыруу, жалпы билим берүүчү уюмдардын химиялык булгануу тобокелчилигин жок кылуу маселелерин жөнгө салууну өзүнө камтыйт.

- Психологиялык жана маалыматтык коопсуздукка зомбулуктун бардык түрүн минималдаштыруу, инсандын өнүгүүсүнө шарт түзгөн, толеранттуу чөйрөнү уюштуруу, ошондой эле маалыматтык тобокелчиликтерден коргоо кирет.

Кошумча билим берүү – жарандардын кошумча билим алуу муктаждыгын канааттандыруу үчүн уюштурулган окутуу. *Балдарга кошумча билим берүү* – жалпы билим берүү ж. б. билим берүү уюмдарында окуудан бош мезгилинде базалык билим берүүдөн тышкары кошумча программаларды өздөштүрүү аркылуу балдардын, өспүрүмдөрдүн жана жаштардын кесипти эркин тандоосуна жана алардын кызыкчылыктарын, рухий талаптарын жана муктаждыктарын толугураак канааттандырууга негизделген мектепке чейинки, мектептик жана кесиптик билим берүү тутумунун бир бөлүгү.

Критерийлер боюнча баалоо - бул окуучулардын билим жетишкендиктери так аныкталган, биргелешип иштелип чыккан, мурда окуу процессинин бардык катышуучулары үчүн белгилүү болгон, билимдин максаттарына жана мазмунуна шайкеш келген критерийлер менен салыштырып, окуучулардын компетенттүүлүгүн калыптандырууга негизделген баа.

Мазмундук тилке (линия) – окуу предметинин мазмунун аныктап турган өзөктүк, тематикалык багыттар.

Медиасабаттуулук – билдирүүлөрдү ар кандай формада колдонуу, талдоо, баалоо жана жеткирүү жөндөмдүүлүгү.

Мотивация/Ички каалоо (*лат. movere* – кыймылга келтирүү, түрткү берүү) – инсандын, аң-сезими менен түшүнгөн, кыймыл-аракеттерин жана жасай турган жумуштарды тандоодо негиз болгон себеп; талдоо негизинде тынымсыз жүрүп туруучу тандоо менен чечим кабыл алуу процесси; окууга болгон каалоо, иш-аракетке умтулуу; адамдын жүрүм-турумуна, багытталышына жана жигердүүлүгүнө таасир этүүчү жагдайлардын, анын муктаждыктарынын, умтулууларынын жыйындысы.

Негизги компетенттүүлүктөр – социалдык, мамлекеттик, кесиптик тапшырыкка ылайык аныкталган, окуу предметтеринин базасында жүзөгө ашырылган жана окуучунун социалдык тажрыйбасына негизделген көп функциялуулукка ээ болгон жана предметтен жогору турган билим берүүнүн өлчөнүүчү натыйжасы.

Ойлоо ишмердүүлүгү – окуучуларды адабий чыгарманы түшүнүүгө жана анын маанисин жаратууга багыттаган атайын уюштурулган активдүүлүк.

Окурманга багытталган ыкма – максаттарды пландаштыруу окуучунун окурмандык компетенттүүлүгүн калыптандырууга, кабыл алуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө, көркөм текстти талдоо жана интерпретациялоого, аны чыгармачыл иштеп чыгууга жана өз тексттерин жаратууга көңүл бурган ыкма.

Окурмандык компетенттүүлүк – адабий чыгарманы эстетикалык өздөштүрүүгө жөндөмдүүлүк, искусствонун башка түрлөрүнүн катарында адабияттын өзгөчөлүгү жөнүндө түшүнүгүн калыптандыруу, образдуу сөздүн көркөм көп маанилүүлүгүн, ассоциативдүүлүгүн, көрүү жана угуу дааналыгын ачуу аркылуу образдык сөздү түшүнүү жана инсандык деңгээлде өздөштүрүү; теориялык-адабий түшүнүктөр жөнүндө үйрөнүүчү предмет катары эмес, көркөм чыгарманы түшүнө билүүгө жардамдашкан курал, каражат катары түшүнүктү өнүктүрүү.

Окутуу максаты – окуучулар когнитивдик(таанымдык),аффективдик(сезимдик-баалуулук)жана жүрүм-турумдукчөйрөлөрдө жетише турган окутуунун акыркы жана аралык натыйжалары.

Окутуу технологиясы – так жана конкреттүү коюлган максатты(окутуунун натыйжаларын)жана ага ийгиликтүү жетүүнү камсыз кылуучу окутуу усулдары менен ыктарын пайдаланууну камтыган мугалим менен окуучунун өз ара аракеттешүүсүнүн үлгүсү. Окутуу технологиясы мугалим менен окуучунун иштиктүү өз ара аракеттешүүсүнүн камсыз кылган таанып-билүү ишмердигинин стратегиясына негизделет.

Окутуу усулдары (тар мааниде«усул-ыкма») –бул(мугалим жетектөөчү роль ойногондо)окутуунун билимберүүчүлүк, өстүрүүчү жана тарбиялоочу максаттарына жетишүүгө багытталган мугалим менен окуучулардын өз ара аракеттешүүсүнүн белгилүү ыкмалары (кеңири мааниде «усул-концепция») – окутуунун ыкмалары менен каражаттарынын жыйындысы.

Окуудан күтүлүүчү натыйжалар – билим берүү процессинин белгилүү бир баскычындагы негизги жана предметтик компетенттүүлүктөргө ээ болуу деңгээлдери көрүнүп турган окуучулардын жетишкендиктеринин жыйындысы;

Предметтик стандарт – окуу предметинин алкагында окуучулардын жетишкендиктерин, аларга жетүү жана аларды баалоо ыкмаларын жөнгө салган документ.

Предметтик компетенттүүлүктөр – билим берүү натыйжаларынын жыйындысы түрүндө айрым предметтердин материалында аныкталуучу компетенттүүлүк.

Социалдаштыруу (*лат. socialis* –коомдук) – адамдын баарлашуу жана ишмердүүлүк аркылуу коомдогу социалдык тажрыйбаларды өздөштүрүп, өзүнө сиңирүүсү жана аны өзүнүн жүрүм-турумуна колдонуусу.

Социалдык адаптация – адамдын өзгөрүп жаткан социалдык чөйрөгө ыңгайлашуусу, жаны топко көнүгүшүп кетүүсү.

Скаффолдинг – бул көйгөйдү чечүү үчүн, тапшырмаларды аткаруу үчүн же баланын жеке аракеттеринин, мүмкүнчүлүктөрүнүн чегинен тышкары максаттарга жетишүү үчүн балага ар кандай колдоо көрсөтүүнүн түрлөрүн камсыз кылган мамиле. Бул окуучулар арасында өз алдынчалуулукту акырындык менен түзүүгө жардам берген усул.

Усул (метод) (*грек. metodos*–жол)–туруш-тажрыйбада таанып-билүүнүн белгилүү натыйжаларына жетүү ыкмасы

Функционалдык сабаттуулук – адамдын ишмердүүлүгүнүн, баарлашуунун жана коомдук мамилелердин ар кандай чөйрөлөрүндө практикалык жана турмуштук маселелерди кенири диапозону» чечүү үчүн окуу процессинде алган билимдерин, билгичтигин жана көндүмдөрүн колдоно алуу жөндөмдүүлүгү.

Шыктандыруу / Ички каалоо –(*лат. movere* – кыймылга келтирүү, түрткү берүү): (1) инсандын, аң-сезими менен түшүнгөн, кыймыл-аракеттерин жана жасай турган жумуштарды тандоодо негиз болгон себеп; (2) талдоо негизинде тынымсыз жүрүп туруучу тандоо менен чечим кабыл алуу процесси; (3) окууга болгон каалоо, иш-аракетке умтулуу; (4) адамдын жүрүм-турумуна, багытталышына жана жигердүүлүгүнө таасир этүүчү жагдайлардын, анын муктаждыктарынын, умтулууларынын жыйындысы.

Эмоционалдуу-баалуулук компетенттүүлүк – окуучунун окуп жатканда сезимдерин, мамилесин билдирүүгө, ой жүгүртүүгө, адабиятта чагылдырылган адептик жана эстетикалык баалуулуктарды аныктоого жана түшүнүүгө, аларга карата өзүнүн мамилесин негиздөөгө жана базалык улуттук баалуулуктар менен байланыштырууга, гуманисттик позицияларды жактоого жөндөмдүүлүгү.

2-БӨЛҮМ. ПРЕДМЕТТИН КОНЦЕПЦИЯСЫ

2.1. Окутуунун максаттары жана милдеттери

Адабияттын окуу предмети катары мазмунунун негизин кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын алтын фондун түзгөн көркөм чыгармаларын мектептин окутуу тилинде окуп-үйрөнүү түзөт. Адабият ааламдын сырын, адамдын жан дүйнөсүнүн эстетикалык камылгасын, туюмун кабылдап, анын турмушунун ар кыл жактарын көркөм образдар аркылуу чагылдырат. Адабияттын адеп-ахлактык, эстетикалык, таалим-тарбиялык, дүйнө таануучулук жана билим берүүчүлүк мүмкүнчүлүгү өтө кенен.

Адабий чыгармаларды кабыл алуу, анализдөө, интерпретациялоо окурмандык ишмердүүлүктүн белгилүү ыкмаларына жана түрлөрүнө негизденишет, биринчи кезекте кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын чыгармаларындагы темалардын, образдардын, сюжеттердин салыштырылышы менен жупташып биригишине негизделет.

Мектепте окутуу үчүн көркөм чыгармаларды тандоонун негизги критерийлери болуп алардын жогорку көркөм баалуулугу, гуманисттик багыты, окуучуга инсан катары позитивдик таасири, баланын жаш өзгөчөлүгүнө жана өнүгүүсүнө ылайык келүүсү, ошондой эле Кыргыз Республикасынын ата мекендик билим берүү тажрыйбасы жана маданий-тарыхый салттары эсептелет.

Кыргыз жана дүйнөлүк адабият предмети окурмандык багыттагы окутууга таянат. Ушуга байланыштуу негизги концептуалдык жоболор окуучулардын адабий өнүгүүсүнүн төмөнкү факторлоруна таянат:

- мектеп окуучуларынын жакынкы өсүү зонасын эске алуу менен окурмандык өнүгүүсүнүн жаш курак өзгөчөлүктөрү;

- кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын чыгармаларды дүйнөнүн көркөм модели жана адамдардын мамилесинин модели катары түшүнүү спецификасы;

- улуттук өзгөчөлүктү, кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын өз ара аракеттешүүсүн эске алуу менен көркөм текстти кабыл алуу жана түшүнүү деңгээлдери жөнүндө көрсөтүү.

Көркөм чыгармаларды окуу окуучулардын өнүгүү каражаты катары каралат. Окуучунун адабий өнүгүүсү окуучунун жаш курагын эске алат, башталгыч класстарда алган окурмандык даярдыгына таянат, анын жалпы өнүгүүсү менен, дүйнөлүк көз карашынын калыптануусу жана адеп-ахлактык баалардын эволюциясы менен түздөн-түз байланышта болот. Адабий чыгармаларды изилдөө окурманга багытталган мамиле же окуунун окурмандык багыты, бул окуучулардын функционалдык сабаттуулугун калыптандырууга мүмкүндүк берет. Орто мектепте негизги мектеп менен үзгүлтүксүздүк байкалат, ошондой эле окуучулардын социалдык тажрыйбасы эске алынат.

Окуучулардын адабий өнүгүүсүнүн үч мезгили бөлүп көрсөтүлөт. (Н.Д. Молдавская, В.Г. Маранцман, Никифорова).

5-6-класстардын окуучуларынын кадимки өнүгүүсүнө мүнөздүү болгон аркы-беркини көп байкабаган, аңдабаган реализм алардын аң-сезиминде чындык менен искусствонун кошулуп биригүүсүнө алып келет. Бул куракта балдар эмоционалдуу активдүү, таасирленүүсү жана элестетүүсү күчтүү болгондуктан, алар чыгарманын идеясына, андагы окуялардын маанисине объективдүү мамиле кылышат. Бирок, автордук көз карашка кызыгуусу жана көркөм формага көңүл буруусу али өнүгө элек, ошондуктан окуганы, көргөнү боюнча алган таасирленүүсүн логикалык аргументтештирүү алар үчүн кыйыныраак. Мектеп окуучусунун эстетикалык жана адеп-ахлактык эволюциясынын ушул мезгилдеги жолу – ички уйгу-туйгу

сезимден баалоого карай, сюжеттен каармандардын образдарына карай жана автордун өз каарманына жасаган мамилесине карай болот.

7-8-класстардын окуучуларында өзүн адеп-ахлактык тараптан тереңдетүү мезгили башталат. Алардын көркөм чыгармага болгон мамилеси инсандык жана субъективдүү боло баштайт. Өспүрүмдүн көбүнчө өзүнө ыклас коюшу чыгарманын объективдүү маанисин көрө билүүгө тоскоол болот. Автордук идеяны анын жеке инсандык көйгөйлөрү тосуп калат. Бул куракта окуучулардын чыгармачылык элестетүүсүнүн ылдам өнүгүүсү алардын текстти өз билгендей кылып негизсиз түшүнүүсүнө алып келет. Адабий чыгарманын адеп-ахлактык проблематикасын актуалдаштыруу, адабий жанрлар жана түрлөр жөнүндө түшүнүктөрүн систематизациялоо адабий билим берүүнүн негизги тапшырмасына айланат. Адабий чыгарманын окурмандык интерпретацияланышы анын илимий түшүндүрүлүшү менен, тексттин музыкада, сүрөт искусствосунда, театрда жана кинодо көркөм интерпретацияланышы менен салыштырылат.

9-класста окуучулардын “Мен жана дүйнө” маселесине – ушул курактын байланыштарды билүү мезгилиндеги, себеп менен келип чыгууларды аңдоо мезгилиндеги борбордук маселеге кызыгуусу байкалат. Мектеп окуучуларынын жашоону көрө билүү горизонту кеңейет: алар адеп-ахлактык эле эмес, социалдык, эстетикалык көйгөйлөр менен алектенишет, аларда дүйнөнүн бүтүндөй толук картинасын түшүнүү, анын тарыхый өнүгүүсүн түшүнүү муктаждыгы пайда болот. Искусство чыгармасынын көркөм формасына көңүл буруусу тереңдейт, тексттин, живопись картинасынын, музыкалык пьесанын өз ара ички байланыштарын издөө башталат. Ушул мезгилде мектеп окуучуларын баарынан көп реалдуу жашоону адабият менен салыштыруу, искусствонун түрлөрүн бири-бири менен салыштыруу, искусствонун тарыхый өнүгүү мезгилдерин көркөм индивидуалдык менен салыштыруу кызыктырат.

10-11 класстар. Жогорку мектеп жашындагы окуучулар каармандын татаал ички дүйнөсүнө кызыгышат, автордун чыгармачыл көз карашын биле алышат. Жаш кезинде адамдын дүйнө таанымын, анын инсандыгынын адеп-ахлактык касиеттеринин маңызын түшүнүүгө болгон каалоо күчөйт. Окутуунун бул баскычтагы окуучулардын көпчүлүгү чыгарманын көркөм маанисин баалоого жөндөмдүү, эстетикалык мүнөздөгү жалпылоону өз баалоолорунда колдонушат. Жалпысынан алганда, улуу мектеп жашына окуу тажрыйбасын бирдик катары түшүнүү менен системалаштырууга умтулуу мүнөздүү. Окуучулардын катарына текстти эмоционалдуу кабыл алуу жөндөмүнө зыян келтирип, окугандарын ашыкча логикалаштыруу мүнөздүү. Бул курак үчүн теориялык жалпылоочу пландын көйгөйлөрүнө кызыгуу жана алардын көзкарандысыз, инсандык чечимин табуу зарылдыгы мүнөздүү

Бул көз караштан алганда, адабиятты окутуунун негизин мектепте билим берүүнүн ушул акыркы этабында, текстти биринчи ирет “момун-реалисттик” (Г.А.Гуковский) кабыл алуу гана эмес, ой жүгүртүү процессин өнүктүрүүгө багытталган аналитикалык талдоо түзөт. Бул болсо чыгарманы биринчи ирет кабыл алуу менен аны жыйынтыктоочу эстетикалык аңдоонун ортосундагы байланыштырган звено болуп калат.

Стандарттын негизин М.М.Бахтиндин адабият жөнүндө көркөм бүтүндүк катары, дүйнөнүн көркөм модели катары караган концепциясы түздү. Өсүп келе жаткан жаш адамды текст аркылуу автор менен маектешүүгө үйрөтүү, бул маектин толук жарамдуу катышуучусу болууга үйрөтүү – адабияттын мектеп курсунун негизги билим берүүчүлүк милдети.

Маданияттуу окурмандын алдында эки милдет турат:

1) чыгарманы автор өзү түшүнгөндөй түшүнүү, дүйнө картинасын “автордун көзү” менен көрүүгө аракеттенүү;

2) окулган чыгарманы өзүнүн (автордукунан айырмаланган) турмуштук жана маданий контекстине кошуп алуу.

Көп маданияттуулук принциби. Бул принциптин негизинде мыкты же начар маданият деген түшүнүктөр жок экени жөнүндө гуманисттик идея жатат.

Бардык маданияттар өз мазмуну менен айырмаланат, ар биринин өз өзгөчөлүктөрү бар, ал эми маданияттын маанилүүлүгү индивиддер менен аныкталат. Көп маданияттуулук принциби билим берүүнүн мазмуну Кыргызстандагы коомдун көп улуттуу табиятын

чагылдыруу учурунда, түрдүү этникалык маданияттын белгилүү бир элементтерин чагылдыруу керек деп эсептейт. Адабияттардын жупка кошулушу, алардын ар биринин спецификалык өзгөчөлүктөрүнө, ошонун ичинде, кыргыз адабиятынын фольклордук негизине көңүл буруу, түрдүү доорлордун жана элдердин адабий чыгармаларын салыштырып окуу – Кыргызстандагы мектеп окуучусунун окурман катары өнүгүү жана баюу жолдору. Мында этникалык маданияттар - бул өлкөдө жашаган бардык адамдардын жалпы байлыгы, кыргызстандык жалпы улуттук маданият этникалык өз ара баюу жана өз ара сиңип аралашуу тарыхый процессинин жемиши экендиги жөнүндө жоболор негиз болуучу жоболор болушу керек.

"Кыргыз жана дүйнө адабияты" предмети филологиялык билим берүү чөйрөсүнүн бир бөлүгү болуп саналат. Бул окуучулардын эмоционалдык жана эстетикалык өнүгүүсүндө, окурмандык сабаттуулугун калыптандырууда көркөм адабияттын мыкты үлгүлөрүнүн мааниси чоң.

Адабиятты 5-9-класстарда окутуунун максаттары:

- сабаттуу окурманды тарбиялоо жана мектеп окуучусунун адабий чыгармаларды окуу маданиятын өстүрүү;
- көркөм адабиятты эстетикалык кабыл алуусун калыптандыруу;
- натыйжалуу окурмандык чыгармачылыкка кызыктыруу, түрткү берүү.

Милдеттери:

- мектеп окуучусунун окурмандык толук кабыл алуусун, кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын чыгармаларын түшүнүүсүн камсыздоо;
- кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын сөз түрүндөгү искусство катары өзгөчөлүгүн түшүнүү үчүн шарттарды түзүү;
- окуучунун көркөм чыгарманы кабыл алуусундагы эмоционалдык баалуулук мамилелерди билдирүүсүнө жана көркөм сөз өнөрүн мыкты өздөштүрүүсүнө түрткү берүү;
- чыгарманын маанисин түшүнүүсү жана текст менен өз ара аракеттешүүсү үчүн окуучунун ой жүгүртүү ишмердүүлүгүн активдештирүү;
- окуучулардын адабий-чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн ар кандай түрлөрүн өбөлгөлөө

10-11-класстарда адабиятты окутуунун максаттары:

- кыргыз жана дүйнөлүк адабиятты жана алардын өз ара байланышын системалуу түрдө окутуу;
- дүйнөлүк адабий процесс жана анын негизги мыйзам ченемдүүлүктөрү, адабий-көркөм стилдердин көп түрдүүлүгү тууралуу жалпы түшүнүк берүү;
- тиешелүү окутуу тилинде негизги окурмандык компетенттүүлүктөрдү тереңдетүү жана жакшыртуу.

Милдеттери:

- окуучулардын дүйнөнүн жалпы картинасы, өткөн учурдун адабияты жана маданияты тууралуу түшүнүгүн калыптандырууга шарт түзүү;
- адабий чыгарманы көркөм бүтүндүк катары талдоо жана чечмелөө билгичтиктерин жакшыртууга түрткү берүү;
- улуттук-маданий өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кыргыз, орус, өзбек, тажик жана дүйнө элдеринин жана доорлордун көркөм адабиятын эстетикалык кабыл алуусун өнүктүрүүнү камсыздоо;
- окуучулардын ар түрдүү жанрларда дил баян жазуусуна түрткү берүү.

2.2. Предметти түзүүнүн методологиясы

“Кыргыз жана дүйнө адабияты” предметинин методологиясынын негизи – илимде көрсөтүлгөн теориянын теориялык абалы жана ыкмалары.

Адабияттарды өз ара байланышта окутуу принциби. Бул принципти ишке ашыруу көркөм-эстетикалык багыттарды, жакын тематикадагы чыгармаларды мазмундук жактан талдоого алуу, сюжети окшош чыгармаларды үйрөнүү, автордук тексттин стилистикалык

өзгөчөлүгүн дүйнөлүк адабият жана жеке улуттук мурастын баалуулуктары менен бирдикте табууну көздөйт.

Көп маданияттуулук принциби Кыргызстандын көп маданияттуу коомчулугунун шартында адабиятты окуп-үйрөнүүдөгү негизги принцип болуп саналат. Ал башка элдин маданиятын түшүнүүнү калыптандырууга, этникалык башка адамдарга мамиле боюнча толеранттуулукту тарбиялоого, башка адамдарды түшүнүү жана алар менен өз ара аракеттешүү жөндөмдүүлүгү, атуулдукту тарбиялоого жана Кыргызстанды көп адамдардын жалпы үйү катары сүйүү сезимине кызмат кылат. (“Кыргыз жараны”) Ата мекендик адабияттын дүйнөлүк адабияттын контекстинде барктуулугун түшүнүү маанилүү болуп саналат.

Окуучулардын башка адабиятты эмоционалдык-эстетикалык кабыл алуусунун өзгөчөлүгүнө этномаданияттын тийгизген таасиринин **илимий негиздери** (Л.А. Шейман, М.В. Черкезова), «окуудагы этномаданияттаануу» илимий-методикалык багытына (Л.А. Шейман) жана кыргыз жана дүйнөлүк адабиятты тутумдаштырып окутуунун маданиятаануучулук принциптерине таянуу.

Тексттерди түшүнүү жөнүндө илим (герменевтика) кабыл алуунун, интерпретациялоонун, адабий кубулуштар менен образдарды түшүндүрүүнүн принциптеринин жыйындысы катары “адамдын ички тажрыйбасына” негизделет. Көркөм образдарды өзүнүн инсандык адептик, эстетикалык, интеллектуалдык тажрыйбасы менен салыштыруу аркылуу текстти түшүнүү, ошондой эле окуучу тиешелүү болгон элдин маданиятындагы тажрыйбаны эске алуу менен таяныч боло аларлык түшүнүү болуп калат.

Баалуулуктардын теориясы (аксиология) искусство чыгармаларын окуу жана маани берип түшүнүүнүн негизинде көркөм, адеп-ахлактык жана маданий баалуулуктарды калыптандырууну божомолдойт.

Искусствону көркөм кабыл алуу психологиясы көркөм чыгармага көз карашты адамдардагы эмоцияны ойготуу үчүн багытталган эстетикалык мазмунга көз караш катары көрсөтөт (Л.С. Выготский).

Бул стандарттарды иштеп чыгуу үчүн негиз түзүүчү базалык категориялар болуп окуучулардын “**кабыл алуу**” жана “**өнүгүү**” категориялары саналат.

Кабыл алуу болуп бул учурда адабий чыгармалардагы эстетикалык маалыматты окуучулардын түшүнө билүү жана кайра түзүү деңгээли эсептелет.

Өнүгүү предмет боюнча окутуунун бүткүл аралыгында окуучулардын адабий чыгармаларды түшүнүүсүндөгү өзгөрүүлөрдүн ырааттуулугун чагылдырат. Өнүгүү мектеп окурманынын инсан болуп жетилүү этабын эске алат.

2.3. Предметтик компетенттүүлүктөр

Окурмандык компетенттүүлүк– адабий чыгарманы эстетикалык өздөштүрүүгө жөндөмдүүлүк, искусствонун башка түрлөрүнүн катарында адабияттын өзгөчөлүгү жөнүндө түшүнүгүн калыптандыруу, образдуу сөздүн көркөм көп маанилүүлүгүн, ассоциативдүүлүгүн, көрүү жана угуу дааналыгын ачуу аркылуу образдык сөздү түшүнүү жана инсандык деңгээлде өздөштүрүү; теориялык-адабий түшүнүктөр жөнүндө үйрөнүүчү предмет катары эмес, көркөм чыгарманы түшүнө билүүгө жардамдашкан курал, каражат катары түшүнүктү өнүктүрүү. Окуучулардын ар башка элдерге жана маданияттарга тиешелүү адабий чыгармаларды салыштыруу, талдоо көндүмдөрүнө ээ болуусу.

Эмоционалдуу-баалуулук компетенттүүлүк – окуганына сезимдерди, мамилесин билдирүү, окурмандык кошо сезип кайгыруу же кубануу, ой жүгүртүү, маанини издөө, интерпретациялоо жөндөмдүүлүгү, кыргыз адабиятында жана башка элдердин адабияттарында чагылдырылган адеп-ахлактык баалуулуктарды жана дүйнө тааным категорияларды түшүнүү жөндөмдүүлүгү, ушул баалуулуктарга өзүнүн мамилесин билдирүү,

турмуш-тиричиликтик түшүнүүдөн жана өздөштүрүүдөн (илимий түшүнүк катары) айырмада гуманисттик, адеп-ахлактык позицияларга бек туруу;

Адабий-чыгармачылык компетенттүүлүк – ар түрдүү типтеги дил баяндарды жана түрдүү жанрдагы жана формадагы адабий чыгармачыл иштерди жазууга жөндөмдүүлүк; монологдук жана диалогдук кепке ээ болуу жана кептик баарлашууга кирише билүү; уккан жана окуган көркөм чыгармадагы маалыматты чагылдырган жазуу иштерин жаратуу; энциклопедияларды, сөздүктөрдү, интернет-ресурстарды ж.б.ларды кошуп ар кайсы маалымат булактардагы таанып билүүчүлүк жана коммуникативдик тапшырмаларды чечүү; кепти толуктоо жаан байытуу, кеп маданиятын өздөштүрүү жана стилдик боёктогу кепке ээ болуу.

Бул – чыгармачыл иштерде ар башка адабияттардын авторлорунун чыгармаларынын маданий баалуулуктарын презентациялоо ыкмасы (чыгармачыл тууроо, стилдештирүү, башка тилдеги чыгармалардан кыргыз тилине которуу, искусствонун башка түрлөрүнүн тилдерине которуу).

Предметтик компетенттүүлүктөр предмет боюнча билим берүүнүн натыйжаларынын тизмегинде көрсөтүлгөн жана динамикада берилген.

Окутуунун убактысы өткөн сайын:

- компетенттүүлүктүн окуучу өздөштүргөн элементтеринин саны жана сапаты артат;
- компетенттүүлүктүн элементтери өзгөрөт жана кеңейет;
- компетенттүүлүктөр мазмундук нуктардын чегинде кесилишип, өз ара жуурулушат, өз ара аракеттенишет, окутуунун жеке тажрыйбасын байытат.

2.4. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы

Билим берүүнүн мазмунунун жалпы (бардык предметтер үчүн) жана предметтик (ар бир окуу предмети үчүн) болуп экиге бөлүнүшүнө ылайык эки деңгээлдеги компетенттүүлүктөр түзүлүп чыгат: 1) негизги компетенттүүлүк - билим берүүнүн жалпы мазмунуна тиешелүү; 2) предметтик компетенттүүлүк – компетенттүүлүктүн мурунку деңгээлине карата мамиле боюнча жеке компетенттүүлүк, окуу предметинин алкагында калыптандыруу мүмкүнчүлүгүнө жана конкреттүү сүрөттөөгө ээ.

Негизги (мета-предметтик) билим берүү компетенциялары окутуунун ар бир баскычы үчүн билим берүү чөйрөлөрүнүн жана окуу предметтеринин деңгээлинде конкреттештирилет жана предметтик чөйрөдө көрүнөт.

"Кыргыз жана дүйнөлүк адабият" предметин окутуудагы негизги компетенттүүлүктөр окуучулардын:

- * иш-аракеттердин максаттарын иштеп чыгуу (мугалимдин жардамы менен жана өз алдынча);
- * максатка жетүү жолдорун пландаштырат жана өзү белгилеген план боюнча иштейт;
- * окуу кыйынчылыктарын аныктоо жана иш-аракеттерди ондоо • мугалимдин көзөмөлү астында);
- * сунушталган тапшырмалардын арасынан тандоо (өздөрү сунушташат) кызыгууну жана жеке мүмкүнчүлүктөрдү эске алуу менен;
- * текстти тереңирээк түшүнүү үчүн суроолорду бериңиз;
- * проблеманы көркөм чыгармада түзүшөт, аны автор чечүү жолдорун аныкташат;
- өз пикирин жана позициясын билдирип, аны талкуулашат;
- * ар кандай көз караштарды коюу жана салыштыруу;
- * окутуу маселелерин чечүү үчүн моделдерди жана схемаларды түзүү жана колдонуу;
- * окуган (уккан) тексттин мазмунун кеңири, кыскача, тандап баяндайт;

* сезимдерин, ойлорун билдирүү үчүн баарлашуу милдетине ылайык сүйлөө каражаттарын колдонушат;

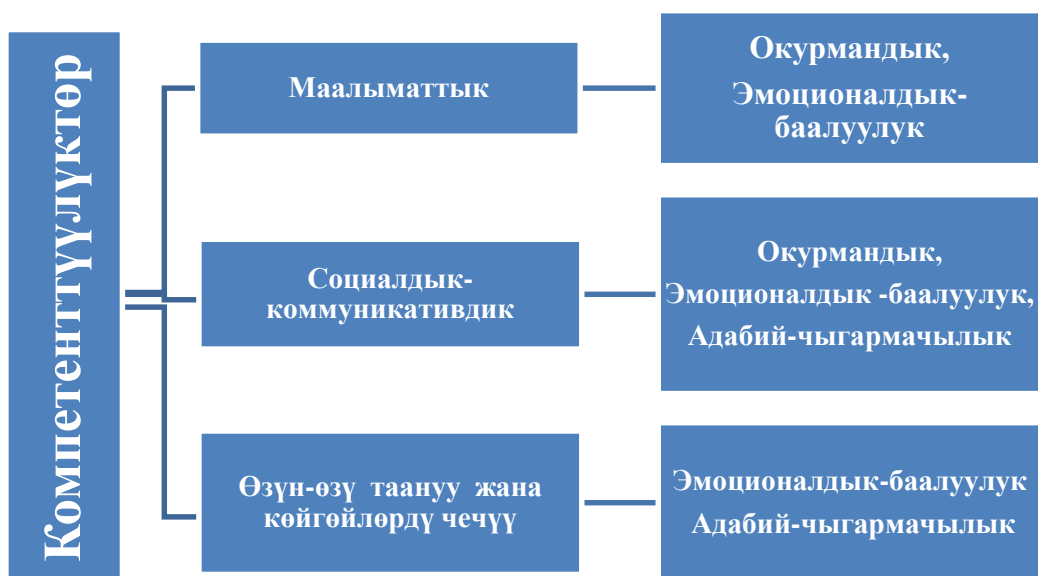
* жекече жана топто иштөө;

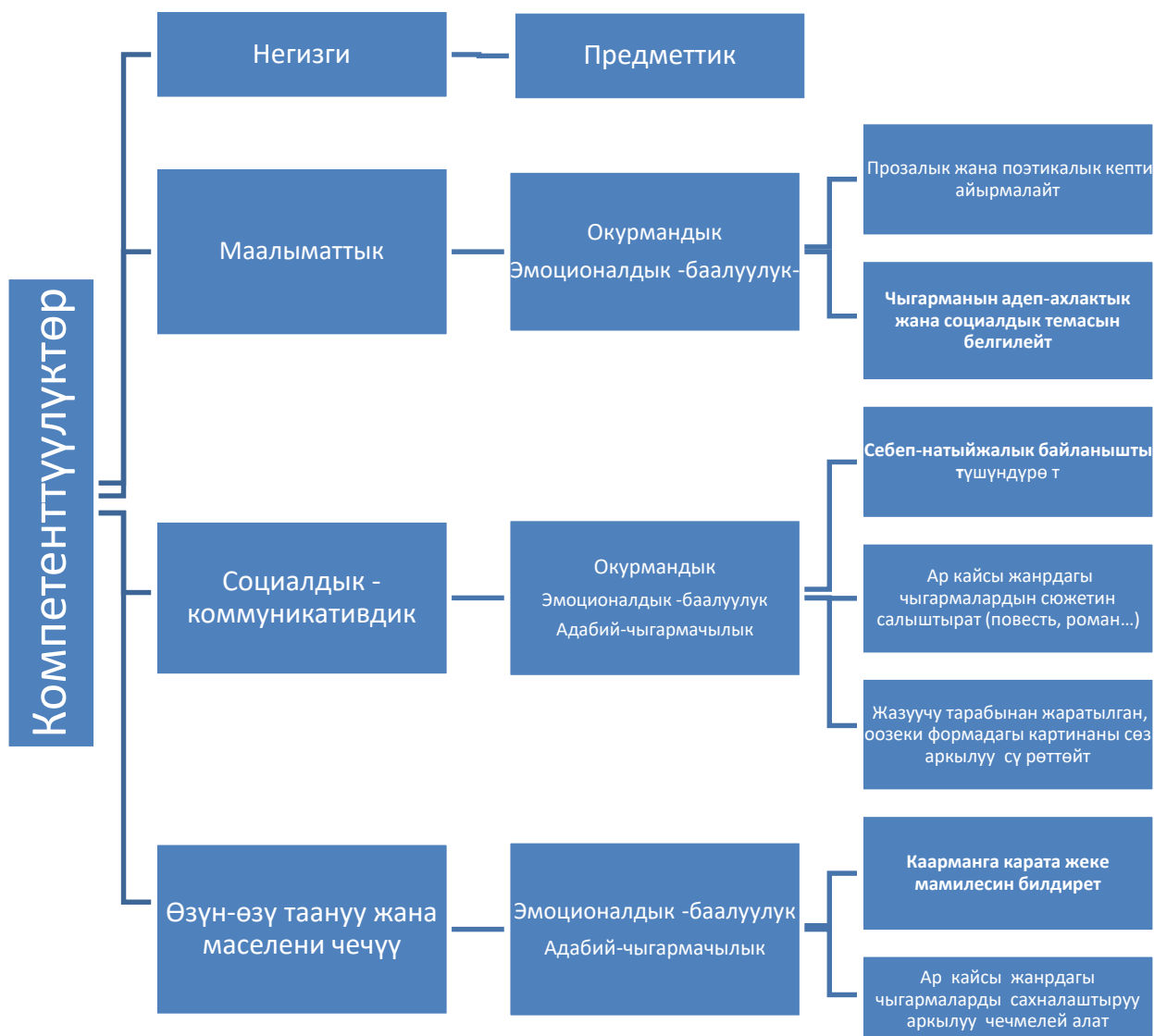
• ишмердүүлүккө анын натыйжалары боюнча баа беришет (өзүн-өзү баалоо, өз ара баалоо) жана рефлексия жүргүзүшөт (мугалимдин жетекчилиги астында жана өз алдынча);

* МКТны адабий чыгармаларды изилдөө, өз ойлорун, көз караштарын берүү, көркөм адабиятты талдоо жана баалоо үчүн колдонушат.

Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы предметтик компетенттүүлүктөрдүн билим берүүчүлүк натыйжаларда ишке ашырылышын көрсөткөн мисалдар менен 1-схемада көрсөтүлгөн.

1-схема: Негизги компетенттүүлүктөрдүн предметтик компетенттүүлүктөрдө көрсөтүлүшү.

Предметтик компетенттүүлүк бардык билим берүү баскычтары аркылуу өткөн негиз катары каралат жана предметти бүтүндөй көзөп өтөт. Ал «конкреттүү сүрөттөөгө жана конкреттүү окуу предметинин алкагында калыптандыруу мүмкүнчүлүгүнө ээ» (А.В. Хуторской). Биз предметтик компетенттүүлүк дегенде окуучулардын адабият предметинин тарамында түрдүү билимдерди, билгиликтерди жана көндүмдөрдү колдонуу жөндөмдүүлүгүн жана кийинки билим алуусунда да практика жүзүндө ушул билимдерин колдонуп кете алуусун түшүнөбүз. Окуучунун окуу ишмердүүлүгүнүн сапатын аныктоодо предметтик компетенттүүлүк алдыңкы катардагы жетекчи компетенттүүлүк болуп эсептелет. Предметтик компетенттүүлүк окуу жана практикалык ишмердүүлүктө ар дайым иш жүзүнө ашырылып турганда гана ийгиликтүү калыптандырылат. Педагог окуу тексттерине жана адабий тексттерине керектүү иш-аракеттери менен кайсы мазмунга максимум көңүл буруу керектигин баамдап түшүнгөндө гана окуучунун компетенттүүлүгү жогорку деңгээлде калыптанат.

2.5. Мазмундук тилкелер (линия). Окуу материалдарынын мазмундук тилкелери (линия) жана класстар боюнча бөлүштүрүлүшү

Бул предметтик стандартта мазмундук тилкелер(линия) адабий чыгарманын ар түрдүү аспектери жөнүндө түшүнүк берет, анын структуралык өзгөчөлүктөрүн ачышат. Мазмундук тилкелер(линия) адабияттын мектеп курсунун негизги компоненттерин аныкташат.

- Мазмундук тилке (линия) 1. Көркөм форма

Адабий чыгармалардын жанрдык ар түрдүүлүгүн чагылдырат. Айрыкча көркөм чыгарманын бүтүндүгүн түшүнүүнү камсыз кылат. Ар кандай жанрдагы (эпикалык, драмалык, лирикалык) чыгармалардагы сюжеттин жана анын элементтеринин өзгөчөлүктөрүн ачып берет

- Мазмундук тилке (линия) 2. Адабий каармандар

Көркөм чыгармадагы образдар системасын, фольклордогу жана адабий чыгармадагы каармандын өзгөчөлүктөрүн ачып берет. Автордун жана окуучу окурмандардын адабий баатырды кабылдоосун карайт, өз позициясын аргументтүү билдирүүгө, адеп-ахлактык баалуулуктарды жана мамилелерди түшүнүүгө өбөлгө түзөт.

- Мазмундук тилке (линия) 3. Көркөм сөз

Көркөм сөздүн негизги белгилерин аныктайт. Эпикалык, лирикалык жана драмалык чыгармалардагы көркөм каражаттардын өзгөчөлүгүн жана алардын образдарды / образдар системасын түзүүдөгү ролун ачып берет. Жазуучунун стилинин көркөм өзгөчөлүгүн түшүндүрөт.

Мазмундук тилкелер(линия) предметтин биримдигин камсыздашат, бул болсо предметтин бардык бөлүктөрү жана темалары аркылуу өтүүчү мазмунунун, негизги түшүнүктөрүнүн өзүнчө каркасы. 1-таблицада предметтин класстар боюнча негизги мазмунун ачып берген мазмундук нуктардын жана окуу материалдын варианты көрсөтүлгөн.

- Мазмундук тилке (линия) 4. Автор (автордук, көркөм дүйнө)

Чыгармалардын адеп-ахлактык жана социалдык темаларын ачып берет. Эпикалык, драмалык жана лирикалык чыгармаларда автордун позициясын билдирүүнүн ар кандай жолдорун (юмор, ирония, сатира ж.б.) карайт; мотивдерди өнүктүрүү, жазуучунун чыгармачылыгында. Көркөм чыгармада каарманды / каарманды, баяндоочуну жана авторду айырмалоо. Окуучулардын өз позициясын билдирүүгө өбөлгө түзөт.

Окуу материалынын мазмундук линиялары жана класстарга бөлүнүшү

1-таблица.

№	Мазмундук линиялар	Окуу материалынын бөлүнүшү						
		5-класс	6-класс	7-класс	8-класс	9-класс	10-класс	11-класс
1.	Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	Чыгарманын жанрдык өзгөчөлүктөрү. Аңгемедеги, жомоктогу негизги окуялар, алардын арасындагы себептик-келип чыгуу байланыштары	Эпикалык чыгармада негизги эпизоддор, алардын арасындагы себептик-келип чыгуу байланыштары Көркөм чыгарманын сюжети жана анын тарыхый негизи	Ар түрдүү жанрдагы жана ар түрдүү адабияттагы чыгармалардын айырмаланган өзгөчөлүгү	Негизги жана негизги эмес сюжеттик линиялар (сызыктар); Драмалык чыгармадагы сюжеттин элементтери (башталышы, өнүгүүсү, кульминация, аякталышы)	Ар түрдүү жанрдагы чыгармалардын (эпикалык, драмалык, лирикалык) сюжети, сюжетинин элементтери	Адабияттын тектери жана жанрлары. Чыгармадагы негизги сюжеттик линия. Негизги эпизоддор. Композициянын элементтери (пейзаж, портрет, интерьер)	Чыгармалардын негизги сюжеттик линиялары, негизги эпизоддор. Адабий агымдардын жалпы мүнөздөмөсү. Поэзия жана проза
2.	Адабий каарман	Фольклор – адабият. Адабияттагы шарттуулук. Адабий каарман	Адабий каарман Мүнөздү ачып берүү ыкмалары	Адабий каармандын образы, мүнөз. Адабий каармандын прототиби	Адабий каармандын образы. Ар башка адабияттарда образды ачып берүү ыкмалары (өзүн-өзү ачып берүү, өз ара ачып берүү, автордук баалоо)	Көркөм чыгармадагы образдар системасы	Чыгарманын башкы каармандары. Реалисттик жана романтикалык образдар. Лирикалык баатыр, драмалык каарман	Адабий каармандардын идеяларын өнүктүрүү. Адабиятта инсандын идеалы

3.	Көркөм сөз	Көркөм сөздүн негизги белгилери Негизги троптор	Публицистикалык жана көркөм текст, көркөм тексттеги сөздөрдүн көп маанилүүлүгү	Көркөм чыгармалардын негизги көркөм сүрөт каражаттары	Эпикалык, лирикалык жана драмалык чыгармалардын көркөм каражаттарынын өзгөчөлүгү	Образ же образдар системасын түзүүдө көркөм ыкмалардын орду; жазуучунун стилинин көркөм өзгөчөлүгү	Чыгармада көркөм сөздүн көп маанилүүлүгү. . Каймана сөздөр жана сөз айкаштары. Этномаданий лексика. Көркөм кептин экспрессивдүүлүгүнүн каражаттары (эпитет, салыштыруу, метафора ж. б.)	Көркөм сөздүн жазуучулардын, акындардын чыгармаларында жана башка жанрларда (Кино, спектакль, спектакль, чакан макала ж.б.). элестүү жана эмоционалдуу берилиши
4	Автор (же автордук дүйнө, көркөм дүйнө)	Чыгарманын дүйнөсү - чындык; Автордун позициясы жөнүндө алгачкы түшүнүктөр Түз жана кыйыр автордук баалоо	Автордун позициясы жөнүндө түшүнүктөрүн өстүрүү	Чыгармалардын адеп-ахлактык жана социалдык темалары; Сюжеттин логикасын, чыгарманын идеясын аныктоо. Ар кайсы чыгармалардагы автордун позициясын билдирүүнүн түрдүү ыкмалары (юмор, ирония, «сүйлөөчү фамилиялар» ж.б.)	Жазуучунун чыгармачылыгын да темалардын, мотивдердин өнүгүшү Чыгарманын негизги проблемасы; Көркөм чыгарманын авторун, каарманын жана баяндоочусун айырмалоо	Эпикалык, драмалык жана лирикалык чыгармаларда автордук позицияны билдирүү ыкмалары	Автор, чыгармада автордун баасын билдирүүнүн эң мүнөздүү жолдору. Жазуучунун чыгармачылыгынын негизги темалары, көйгөйлөр, программалык чыгармалардын идеялык мазмуну. "Түбөлүк" темалар. Ар түрдүү элдердин адабиятынын өз ара байланышы	Адабиятта маанилүү жазуучулардын аттары, алардын негизги чыгармалары. Жазуучунун чыгармачылыгынын негизги белгилери жөнүндө жалпы түшүнүк (адабий агымга таандыктык, убакыт менен байланыш, негизги темалар, каармандар, чыгарманын мүнөздөмөсү)

2.6. Предметтер аралык байланыштар, өтмө тематикалык линиялар

Предметтер аралык байланыштар "Кыргыз жана дүйнөлүк адабият" предметинин филологиялык билим берүү чөйрөсүнүн предметтери менен, ошондой эле "Искусство жана технология" билим берүү чөйрөсүнүн предметтери менен ("Музыка", "Көркөм өнөр", "Технология" предметтери менен) жана социалдык-гуманитардык чөйрөнүн предметтери менен ("Кыргызстандын тарыхы жана дүйнөлүк тарых", "Диндердин өнүгүү тарыхы", "Адам жана коом") тыгыз байланышта.

Адабият жана тил предметтеринин байланышы окуучулардын окуу жаатында функционалдык сабаттуулугун максаттуу түрдө калыптандырууга, сүйлөө компетенттүүлүгүн өркүндөтүүгө, окуу коомун түзүүгө, көркөм чыгармаларды сабаттуу чечмелөөгө өбөлгө түзөт.

Предмет аралык байланыштар тарых, коом таануу менен да көрүнөт. Историзм адабий-илимий түшүнүк катары көркөм адабияттын маанилүү касиеттеринин бирин — анын жандуу сүрөттөрдө, конкреттүү адам тагдырында жана каармандарында тигил же бул тарыхый доордун көрүнүшүн берүү жөндөмүн билдирет.

Аталган предметтер менен "кыргыз тили жана окуу", "орус тили жана окуу" предметтеринин предметтер аралык байланыштары окуучуларды тарбиялоого жана окутууга комплекстүү мамилени камсыз кылууга багытталган жана 4 типте көрүнөт: мазмундук, методикалык жана уюштуруучулук.

- Мазмун түрү: фактылар, түшүнүктөр, мыйзамдар, теориялар боюнча. Мазмун деңгээлиндеги интеграция окуучуларга айрым окуу предметтери боюнча билимди уюштурууга, толуктоого, бириктирүүгө мүмкүндүк берет, натыйжада окуучулар дүйнөнү комплекстүү кабыл алышат.

- Операциялык түрү: калыптануучу көндүмдөр, көндүмдөр жана ой жүгүртүү операциялары боюнча (талдоо жана синтездөө, салыштыруу, абстракциялоо, конкреттештирүү, жалпылоо, классификациялоо).

- Методикалык түрү: педагогикалык методдорду жана ыкмаларды колдонуу боюнча. Иштин түрү боюнча ар кандай тапшырмалар: оозеки, демонстрациялык, изилдөөчүлүк; жалпыланган окуу маалыматы бар комплекстүү визуалдык материалдар жана корутундуларды издөө, талдоо жана формулировкалоо боюнча аларга тапшырмалар; сабактар аралык мүнөздөгү практикалык жана долбоордук иштердеги чыгармачылык тапшырмалар; сабактар аралык мазмундагы байкоолордун, экскурсиялардын натыйжалары боюнча.

- Уюштуруу түрү: интерактивдүү түрдө (жекече, жуп, чакан жана жалпы топтордо), анын ичинде МКТны колдонуу менен окуу процессин уюштуруунун формалары жана ыкмалары боюнча.

Окуу предметтеринин ортосундагы өз ара байланыштын 4 түрүнөн улам, предметтердин биринде калыптанган билим жана көндүмдөр, окуучулар экинчисинде, ошондой эле турмуштук практикада аң-сезимдүү колдонушат. Предметтер аралык байланыштар кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын "Искусство" билим берүүчүлүк тармагынын чектеш предметтери менен ("Музыка", "Көркөм сүрөт", "Ата мекендик жана дүйнөлүк көркөм маданият" предметтери менен) өз ара байланыштарын бөлүп көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берет. "Искусство жана технология" билим берүү чөйрөсүнүн предметтерин окутуу дүйнөгө эстетикалык мамиле менен көркөм-чыгармачылык элестетүүнү өнүктүрүүнү, искусствонун конкреттүү

түрлөрүнүн тилине жана көндүмдөрүнө ээ болууну камтыган бирдиктүү негиздерде ишке ашат.

2-таблицада адабиятты өтмө тематикалык түзүмдөрдү бөлүп көрсөтүүнүн негизинде окутуу процессинде предмет аралык байланыштарды кантип ишке ашыруу мүмкүндүгү көрсөтүлгөн.

"Кыргыз жана дүйнө адабияты" предметинин предмет аралык байланыштары жана башка билим берүү чөйрөлөрү өтмө тематикалык линияларды ишке ашыруунун деңгээлдери

2-таблица.

Предметтер / билим берүү чөйрөлөрү	Байланыштар
Филологиялык	<ul style="list-style-type: none"> - тилге өзгөчө руханий тарыхый мурас катары баалуулук мамилеси; - сынчыл ой жүгүртүү көндүмдөрүн өнүктүрүү; - оозеки жана жазуу жүзүндөгү билдирүүлөрдүн ар кандай жанрлары; - көркөм сөз каражаттары
2. Искусство жана технология билим берүү чөйрөсү	<ul style="list-style-type: none"> - искусство чыгармаларын көркөм-маанилик кабылдоо; - ата мекендик маданияттын эстетикалык жана көркөм баалуулуктары жөнүндө билимдер; - дүйнөнү эстетикалык өнүктүрүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү; - чыгарманы эстетикалык баалоонун критерийлери; - эстетикалык тажрыйба тажрыйбасын калыптандыруу; - элдик чыгармачылыкты жана этномаданий салттарды эмоционалдык жактан түшүнүү тажрыйбасы
2. Социалдык гуманитардык билим берүү чөйрөсү	<ul style="list-style-type: none"> - тарыхый ата мекендик жана дүйнөлүк өткөн жана азыркы темалар; - улуттук баатырлар / баатырлар жана тарыхтагы эң маанилүү окуялар жөнүндө түшүнүктөр; - өтмө идеялар жана "түбөлүк" көйгөйлөр (тарых жана тынч күнүмдүк жашоо, согуш жана тынчтык, жашоо жана өлүм окуялары); - универсалдуу категориялар жана баалуулуктар (жакшылык, башка маданияттарды урматтоо, сүйүү, адилеттүүлүк, толеранттуулук ж. б.); - жалпы темалар (инсандык жана адеп-ахлак, милдет жана жоопкерчилик, үй-бүлө жана нике, кылмыштар жана кылмыштар, адам жана жаратылыш)

3- БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫ ЖАНА БААЛОО

а. Окуучуларды окутууда күтүлүүчү жыйынтыктар (баскычтар жана мазмундук тилкелер (линия) боюнча

Бул бөлүктө окуучунун негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрүнөн түзүлүүчү окутуунун күтүлүүчү натыйжалары көрсөтүлгөн. Күтүлүүчү натыйжалардын ар бирине ар бир окуучу жетишүүсү милдеттүү болуп саналат.

Күтүлүүчү натыйжалар номерленген. Ар бир сан маалыматтык жүктөмгө ээ. Мисалы, 5.1.1.1. күтүлүүчү натыйжа бул 5-класс үчүн (биринчи сан) экенин көрсөтөт. Экинчи сан мазмундук линиянын номерин көрсөтөт, үчүнчүсү – бул натыйжа кайсы предметтик компетенттүүлүктү калыптандыра турганын билдирет. Бул мисалда болсо ал – “окурмандык компетенттүүлүк”. Акыркы сан күтүлүүчү натыйжанын катар номери. Бул мисалда 1 деген сан турат, демек, биринчи күтүлүүчү натыйжа.

Ар бир класстын күтүлүүчү натыйжалары мурунку натыйжаларга таяна турганын жана ошондой эле мурунку класстын натыйжаларын ушул класстагы окутууга кошо турганын эске алуу керек. Ошентип, педагог мурунку класстагы күтүлүүчү натыйжаларды эске гана албастан, мурунку күтүлүүчү натыйжаларды өнүктүрүүнү улантат.

№	Мазмундук линиялар	Компетенттүүлүк	5-класс	
			Күтүлүүчү натыйжалар	Көрсөткүчтөр
1.	Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	1. Окурмандык	5.1.1.1. Мугалимдин жетекчилиги менен сөздүк корун толуктайт (сөздүк үлгүлөр)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тексттеги кыйын, оор сөздөрдү бөлүп көрсөтөт жана маанисин түшүндүрөт. 2. Адабият дептеринесөздүк жазат. 3. Сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин тактоого суроолорду берет.
			5.1.1.2. Чыгармадагы окуялардын маанисин жана ыраатын аныктайт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Текстке план түзөт. 2. Чыгарманы суроолор боюнча (текстке жакын кылып) айтып берет. 3. Чыгармадагы окуялардын ыраатын аныктайт (башталышында кайсы окуя, андан кийин эмне келет, аягында эмне); 4. Чыгарманын аталышынын же чыгармадан алынган үзүндүнүн негизинде кандай окуялар боло турганын табат. 5. Текстти мазмундук бөлүктөргө бөлүп чыгат жана аларды атайт. 6. Тексттеги эң маанилүү үзүндүнү айырмалап бөлөт жана анын маанисин түшүндүрөт.
			5.1.1.3. Окуганы тууралуу диалогго катышат.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Классташтарынын адабий чыгарма жөнүндө пикирин угат. 2. Чыгарма жөнүндө өз пикирин билдирет. 3. Окуганы тууралуу ой жүгүртөт. 4. Тексттен мисалдарды келтирет. 5. Пикирди жана маалыматты тактоого суроолорду берет. 6. Укканына өз мамилесин сылык түрдө билдирет.
		2. Эмоционалдык-баалуулук	5.1.2.4. Уккан же окуган текстин кабыл алат.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Окугандан жаралган маанайын жана түздөн-түз таасирленүүсүн өз сөздөрү менен билдирет. (эмоциялык мамилесин билдирүү) 2. Окуу учурунда пайда болгон сезимдерин атайт. 3. Эмне жакканы, эмне жакпаганы, башкалардан артык көргөндөрү жөнүндө айтат. 4. Чыгармаларга сүрөттөрдү тартат.
2.	Адабий каарман	1. Окурмандык	5.2.1.5. Автордун каарманга карата мамилесин түшүндүрөт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Оң жана терс каармандарды айырмалайт. 2. Автордун түздөн-түз каарманга берген бааларын тексттен табат. 3. Каарманды же анын кылык-жоруктарын сүрөттөөдөгү автордун эмоцияларын жана сезимдерин тексттен бөлүп көрсөтөт.

				4. Текстке таянып автордун каарманга болгон мамилеси жөнүндө жыйынтыкчыгарат.
		2. Эмоционалдык-баалуулук	5.2. 2.6. Адабий каарманды эмоционалдуу кабыл алат.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Каарман жөнүндө таасирленүүсүн билдирет. 2. Каармандын кылык-жоруктарында көрсөткөн сапаттарын аныктоо үчүн адеп-ахлактык түшүнүктөрдү жана эмоционалдуу-баалоочу сөздөрдү колдонот. 3. Каармандын башка каармандарга мамилесин түшүндүрөт. 4. Каарманга болгон өз мамилесин баяндоодо көркөм чыгарманын каармандары менен тилектеш болуу жана кошо кайгыруу (кыжырдануужанажактырбоо) сезимдерин билдирет. 5. Каарманга өз мамилеси жөнүндө жыйынтык чыгарат.
		3.Адабий-чыгармачылык	5.2.3.7. Каарман жөнүндө баалоонун элементтери бар (жазуу түрүндө жана оозеки, кыска, тандап алуучу) аңгеме түзөт (каарманга өз мамилесин билдирет)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Каарман жөнүндө таасирленүүсүн билдирет. 2. Каармандын кылык-жоруктарын атайт. 3. Каармандын кылык-жоруктарында көрсөткөн сапаттарын аныктоо үчүн адеп-ахлактык түшүнүктөрдү жана эмоционалдуу-баалоочу сөздөрдү колдонот. 4. Башка каармандардын оң жана терс кылык-жоруктарын жана башкы каарманга мамилесин айырмалайт. 5. Каармандын башка каармандарга мамилесин түшүндүрөт. 6. Каарманга болгон өз мамилесин баяндоодо көркөм чыгарманын каармандары менен тилектеш болуу жана кошо кайгыруу (кыжырдануужанажактырбоо) сезимдерин билдирет. 7. Каарманга өз мамилеси жөнүндө жыйынтык чыгарат.
3.	Көркөм сөз	1.Окурмандык	5.3.1.8. Ырларды, прозадан үзүндүлөрдү жатка окуйт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сөздөрдү жана сүйлөмдөрдү туура айтат. 2. Ыр окуганда интонация, темп жана ритмдиөзгөртөт. 3. Логикалык басым менен тынымды сактайт. 4. Лирикалык (эпикалык) каармандын сезимдерин, таасирленүүлөрүн билдирет. 5. Темага, автордук көздөмгө, образдарга өз мамилесин билдирет.
			5.3.1.9. Чыгармадагы көркөм-сүрөттөөчү каражаттардын ролун түшүндүрөт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тексттеги эпитеттерди, салыштырууларды, элестетүүлөрдү айырмалайт. 2. Чыгармалардагы образдык сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин түшүндүрөт. 3. Автор түзгөн картиналарды оозеки сүрөттөйт.

4.	Автордун дүйнөсү	1. Окурмандык	5.4.1.10. Сүрөт менен текстти салыштырат.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сүрөттө чагылдырылган эпизодду (каарманды) атайт. 2. Маанилүү майда-барат бөлүктөрдү, баяндалган жана чагылдырылгандардын өзгөчөлүктөрүн атайт. 3. Сүрөткө тексттен сөздөрдү тандайт жана тандоосун түшүндүрөт. 4. Жазуучунун мамилеси менен сүрөтчүнүн мамилесинин тең салмактуулугун белгилейт жана алардын окшоштуктары менен айырмачылыктарын, байланыштары менен дал келбөөчүлүктөрүн көрсөтөт. 5. Жыйынтык жазуу
		2. Эмоционалдык-баалуулук	5.4.2.11. Кыргыз адабиятынын жана дүйнөлүк адабияттын чыгармаларына кызыгат, жактырат жана сыйлайт .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Авторлорду жана алардын чыгармаларын атайт. 2. Китептердин авторлору жөнүндө айтып берет. 3. Чыгарманын сюжетин кайта айтып берет. 4. Тексттеги жактырган эпизодду (үзүндүнү) бөлүп көрсөтөт жана эмнеси менен жакканын түшүндүрөт. 5. Чыгарманын темасы менен байланышкан адеп-ахлактык түшүнүктөрдү ачат. 6. Чыгармага оң мамилени билдирет. 7. Авторлор жана чыгармалар жөнүндө адабият дептерине жазып жүрөт.
		3. Адабий-чыгармачылык	5.4.3.12. Табышмактарды, макалдарды, жомокторду, чоң эмес аңгемелерди жазат .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Теманы формулировкалайт. 2. Иш-аракеттин ордун сүрөттөйт. 3. Баш каарманды жана персонаждарды сүрөттөйт. 4. Жагдайларды, кырдаалдарды сүрөттөйт. 5. Окуялардын болушунун ырааттуулугун сактайт (композициянын элементтери: башталышы, ортосу, аягы) 6. Түзүлүштөгү жана мазмундагы жанрдын өзгөчөлүктөрүн сактайт. 7. Көркөм-сүрөттөөчү каражаттарды (эмоционал баалоочусөздөрдү, адеп-ахлактык түшүнүктөрдү) колдонот.

Адабий чыгармаларды түшүнүү каражаттары: теориялык түшүнүктөрдүн минималдуу тизмеси Миф, байыркы жомок, баатырлар жөнүндө ыр менен айтылган жомок, легенда, баллада, эпос, жомокчулар, акындар. Метафора. Автордун позициясы, идея, композиция, речь персонаждын сөзү, мүнөздөмө.

Юмор, сатира, аллегория (кайма сөз).

4-таблица

№	Мазмундук линиялар	Компетенттүүлүк	6- класс	
			Күтүлүүчү натыйжалар	Көрсөткүчтөр
1.	Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	1. Окурмандык	6.1.1.1. Мугалимдин жетекчилиги менен сөздүк корун толуктайт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тексттеги жаңы сөздөрдү бөлүп көрсөтөт жана маанисин түшүндүрөт. 2. Адабият дептеринесөздүк жазат. 3. Сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин тактоого суроолорду берет. 4. Текстте кыргыз жана башка маданиятка мүнөздүү сөздөрдү жана түрмөктөрдү бөлүп көрсөтөт, аларды комментарийлейт.
			6.1.1.2. Чыгармадагы окуялардын маанисин жана ыраатын аныктайт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Текстке план түзөт. 2. Чыгарманы суроолор боюнча (текстке жакын кылып) айтыпберет. 3. Чыгарманын аталышынын же чыгармадан алынган үзүндүнүн негизинде кандай окуялар боло турганын табат. 4. Тексттеги эң маанилүү үзүндүнү айырмалап бөлөт жана анын маанисин түшүндүрөт. 5. Аңгеменин, повесттин, ырдын түзүлүш өзгөчөлүктөрүн айырмалайт.
			6.1.1.3. Окуганы тууралуу диалогкокатышат.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Классташтарынын адабий чыгарма жөнүндө пикирин угат. 2. Чыгарма жөнүндө өз пикирин билдирет. 3. Окуганы тууралуу ой жүгүртөт. 4. Тексттен мисалдарды келтирет.

				<p>5. Пикирди жана маалыматты тактоого суроолорду берет.</p> <p>6. Укканына өз мамилесин сылык түрдө билдирет.</p>
		2. Эмоционалдык-баалуулук	6.1.2.4. Уккан же окуган текстин кабыл алат.	<p>1. Окугандан жаралган маанайын жана түздөн-түз таасирленүүсүн өз сөздөрү менен билдирет. (эмоциялыкмамилесин билдирүү)</p> <p>2. Окуу учурунда пайда болгон сезимдерин атайт.</p> <p>3. Эмне жакканы, эмне жакпаганы, башкалардан артык көргөндөрү жөнүндө айтат.</p> <p>4. Чыгармаларга сүрөттөрдү таргат.</p> <p>5. Каарман жөнүндө (эссе, сүрөт, жабыштыруу, аппликация) чыгармачылык иштерди жаратат.</p>
	Адабий каарман	1.Окурмандык	6.2.1.5. Автордун каарманга карата мамилесин түшүндүрөт.	<p>1. Оң жана терс каармандарды айырмалайт.</p> <p>2. Каармандын кылык-жоруктарынын жүйөсүн түшүндүрөт.</p> <p>3. Автордун түздөн-түз каарманга берген бааларын тексттен табат.</p> <p>4. Каармандарды, алардын кылык-жоруктарын сүрөттөөдөгү автордун эмоцияларын жана сезимдерин тексттен бөлүп көрсөтөт.</p> <p>5. Каармандарды мүнөздөө үчүн керектүү цитаталарды тексттен табат.</p> <p>6. Текстке таянып автордун каарманга болгон мамилеси жөнүндө жыйынтыкчыгарат.</p>
		2. Эмоционалдык-баалуулук	6.2. 2.6. Адабий каарманды эмоционалдуу кабыл алат.	<p>1. Каарман жөнүндө таасирленүүсүн билдирет.</p> <p>2. Каармандын кылык-жоруктарында көрсөткөн сапаттарын аныктоо үчүн адеп-ахлактык түшүнүктөрдү жана эмоционалдуу-баалоочу сөздөрдү колдонот.</p> <p>3. Каармандын башка каармандарга мамилесин түшүндүрөт.</p> <p>4. Каарманга болгон өз мамилесин баяндоодо көркөм чыгарманын каармандары менен тилектеш болуу</p>

				<p>жана кошо кайгыруу (кыжырдануужанажактырбоо) сезимдерин билдирет.</p> <p>5. Каарманга өз мамилеси жөнүндө жыйынтык чыгарат.</p>
		3.Адабий-чыгармачылык	6.2.3.7. Каарман жөнүндө баалоонун элементтери бар (жазуу түрүндө жана оозеки, кыска, тандап алуучу, башка бирөөнүн атынан) аңгеме түзөт (каарманга өз мамилесин билдирет)	<p>1. Каарман жөнүндө таасирленүүсүн билдирет.</p> <p>2. Каармандын кылык-жоруктарында көрсөткөн сапаттарын аныктоо үчүн адеп-ахлактык түшүнүктөрдү жана эмоционалдуу-баалоочу сөздөрдү колдонот.</p> <p>3. Башка каармандардын оң жана терс кылык-жоруктарын жана башкы каарманга мамилесин айырмалайт.</p> <p>4. Каармандын башка каармандарга мамилесин түшүндүрөт.</p> <p>5. Каарманга болгон өз мамилесин баяндоодо көркөм чыгарманын каармандары менен тилектеш болуу жана кошо кайгыруу (кыжырдануужанажактырбоо) сезимдерин билдирет.</p> <p>6. Каарманга өз мамилеси жөнүндө жыйынтык чыгарат.</p> <p>7. Кептик үлгүлөрдөн айтууга дал келген грамматикалык моделдерди жана сөздөрдү тандайт жана аларды өз аңгемесинде колдонот.</p>
3.	Көркөм сөз	1. Окурмандык	6.3.1.8. Чыгармадагы көркөм-сүрөттөөчү каражаттардын ролун түшүндүрөт .	<p>1. Тексттеги эпитеттерди, салыштырууларды, элестетүүлөрдү айырмалайт.</p> <p>2. Чыгармалардагы образдык сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин түшүндүрөт.</p> <p>3. Автор түзгөн картиналарды оозеки сүрөттөйт.</p> <p>4. Көркөм сөздүн көркөмдүгүн белгилейт.</p>

			6.3.1.9. Ырларды, баяндагыч мүнөздөгү (пейзаж, портрет) үзүндүлөрдү (негизги эпизоддорду) жатка окуйт .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сөздөрдү жана сүйлөмдөрдү туура айтат. 2. Ыр окуганда интонация, темп жана ритмди өзгөртөт. 3. Логикалык басым менен тынымды сактайт. 4. Лирикалык, эпикалык каармандын сезимдерин, таасирленүүлөрүн билдирет. 5. Темага, автордук көздөмгө, образдарга өз мамилесин билдирет. 6. Тамсилди, жомокту, аңгемеден үзүндүнү сахналаштырууда каармандын мүнөзүн бере алат. 7. Ырды, тексттен үзүндүнү көркөм окууда автордук идеяны бере алат.
4.	Автордун дүйнөсү	1. Окурмандык	6.4.1.10. Сүрөт менен текстти салыштырат .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сүрөттө чагылдырылган эпизодду (каарманды) атайт. 2. Маанилүү майда-барат бөлүктөрдү, баяндалган жана чагылдырылгандардын өзгөчөлүктөрүн атайт. 3. Сүрөткө тексттен сөздөрдү тандайт жана тандоосун түшүндүрөт. 4. Жазуучунун мамилеси менен сүрөтчүнүн мамилесинин тең салмактуулугун белгилейт жана алардын окшоштуктары менен айырмачылыктарын, байланыштары менен дал келбөөчүлүктөрүн көрсөтөт. 5. Сүрөттүн аталышын текстке ылайыктап табат. 6. Жыйынтык жазат.
		2. Эмоционалдык-баалуулук	6.4.2.11. Кыргыз адабиятынын жана дүйнөлүк адабияттын чыгармаларына кызыгат, жактырат жана сыйлайт .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Авторлорду жана алардын чыгармаларын атайт. 2. Китептердин авторлору жөнүндө кошумча булактардан кошуп айтып берет. 3. Чыгарманын сюжетин кайта айтып берет. 4. Тексттеги жактырган эпизодду (үзүндүнү) бөлүп көрсөтөт жана эмнеси менен жакканын түшүндүрөт. 5. Жазуучу үчүн маанилүү болгон баалуулуктарды түшүндүрөт. 6. Чыгармага оң мамилени билдирет. 7. Авторлор жана чыгармалар жөнүндө адабият дептерине жазып жүрөт.

		3.Адабий-чыгармачылык	6.4.3.12. Чыгарма боюнча кептик үлгүлөргө таянып жайылтылган пикир сөз жазат .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чыгарманын темасын жана чыгармадагы негизги ойду формулировкалайт. 2. Жазуучу үчүн маанилүү болгон баалуулуктарды түшүндүрөт. 3. Кептик үлгүлөрдөн айтууга дал келген грамматикалык моделдерди жана сөздөрдү тандайт. 4. Өз оюн бекемдеген далилдерди, мисалдарды тексттен табат. 5. Көркөм-сүрөттөөчү каражаттарды (эмоционалдык-баалоочу сөздөрдү, адеп-ахлактык түшүнүктөрдү) колдонот.
			6.4.3.13. Кичи топто адабий темага тапшырма аткарат (долбоор).	<ol style="list-style-type: none"> 1. Иш боюнча идеяларды көтөрөт. 2. Адабий материалды башкалар менен талкуулайт. 3. Иштин өзүнө тиешелүү бөлүгү үчүн жоопкерчилик алат. 4. Өз ишин жана башкалардын аткарган ишин баалайт. 5. Өзүнүкүнөн башка позицияны эмоционалдык жактан колдойт. 6. Жасаган иши жөнүндө билдирүү жасайт.

7-класс.

Адабий чыгармаларды түшүнүү каражаттары: теориялык түшүнүктөрдүн минималдуу тизмеси

Символ, жанр, гипербола, көйгөй, образ. Конфликт, каармандын мүнөзү. Жазуучунун өмүр баяны. Котормочу акын-жазуучулар
Лирикалыккаарман. Интерьер, антитеза.

5-таблица

№	Мазмундук линиялар	Компетенттүүлүк	7-класс	
			Күтүлүүчү натыйжалар	Көрсөткүчтөр
1.	Көркөм форма (сюжет,	1. Окурмандык	1. Көркөм чыгармадагы түшүнүүгө оор болгон жаңы сөздөрдүн маанилерин издөөнүн түрдүү ыкмаларын билет.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тексттеги жаңы сөздөрдү бөлүп көрсөтөт. 2. Адабият дептеринесөздүк жазат. 3. Сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин тактоого суроолорду берет. 4. Сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин аныктоо үчүн ар түрдүү ресурстарды колдонот. (сөздүктөр, интернет-ресурстар, ж.б.)

	композиция, жанрлар)			5. Текстте кыргыз маданиятына жана башка маданияттарга мүнөздүү сөздөрдү жана түрмөктөрдү бөлүп көрсөтөт , аларды комментарийлейт .
			7.1.1.2. Чыгармадагы окуялардын маанисин жана ыраатын аныктайт .	1. Чыгарманын аталышынын же чыгармадан алынган үзүндүнүн негизинде кандай окуялар боло турганын табат . 2. Тексттеги эң маанилүү үзүндүнү айырмалап бөлөт жана анын маанисин түшүндүрөт . 3. Орточо формадагы эпикалык чыгармадагы (повесть) негизги эпизоддорду аныктайт , алардын ортосундагы себеп- келип чыгуу байланыштарын табат . 4. Тексттен композициянын элементтерин (пейзаж, портрет, интерьер, автордук мүнөздөмөлөр, диалогдор, монологдор) бөлүп көрсөтөт жана алардын чыгармадагы ролун ачып түшүндүрөт . 5. Аңгеменин, повесттин, ырдын түзүлүш өзгөчөлүктөрүн айырмалайт .
			7.1.1.3. Окуганы тууралуу дискуссияга катышат .	1. Классташтарынын адабий чыгарма жөнүндө пикирин угат . 2. Чыгарма жөнүндө өз пикирин билдирет жана аны текстке таянып аргументтейт . 3. Сүйүктүү каармандары тууралуу маек курууну демилгелейт жана ал маекке катышат . 4. Пикирди жана маалыматты тактоого суроолорду берет . 5. Укканына өз мамилесин сылык түрдө билдирет .
		2. Эмоционалдык-баалуулук	7.1.2.4. Окуган текстин кабыл алат .	1. Окугандан жаралган маанайын жана түздөн-түз таасирленүүсүн өз сөздөрү менен билдирет , аларды негиздейт . 2. Окуу учурунда пайда болгон сезимдерин атайт . 3. Эмне жакканы, эмне жакпаганы, башкалардан артык көргөндөрү жөнүндө айтат . 4. Жазуучу үчүн маанилүү болгон баалуулуктарды түшүндүрөт. 5. Музыкалык чыгармалар, живопись менен текстти салыштырат . 6. Чыгарма боюнча тартылган фильм (фильмден эпизод) жөнүндө ой-пикирин айтат .
	3. Адабий-чыгармачылык	7.1.3.5. Сюжеттин мазмунун баалоонун элементтери менен кайра айтып берет (кыска, тандалуу, баяндоочусун алмаштырып)	1. Чыгарма жөнүндө таасирленүүсүн билдирет . 2. Айтып берүүнүн планын түзөт (жөнөкөй, татаал, суроолору менен) 3. Чыгармадагы окуялардын жайылтылып баяндалышын жана ыраатын аныктайт . 4. Сюжеттин мазмунун берүүнүн ыкмаларын айтып берүүнүн типтери менен дал келтирет . 5. Чыгармага өз мамилесин түшүндүрөт . 6. Жазуучу үчүн маанилүү болгон баалуулуктарды түшүндүрөт.	
2.	Адабий каарман	1. Окурмандык	7.2.1.6. Автордун каарманга карата мамилесин түшүндүрөт .	1. Оң жана терс каармандарды айырмалайт . 2. Мүнөз, көркөм образ, лирикалык каарман деген түшүнүктөрдү түшүндүрөт . 3. Каармандын кылык-жоруктарынын жүйөсүн түшүндүрөт .

				<ol style="list-style-type: none"> 4. Автордун каармандарга болгон мамилесин тексттен табат (автордун түз жана кыйыр баалоосу). 5. Каармандын мүнөзүн сүрөттөгөн цитаталарды тексттен бөлүп көрсөтөт. 6. Көркөм чыгармадагы каарманды, баяндоочуну жана авторду айырмалайт. 7. Каармандын башка персонаждарга мамилесин түшүндүрөт. 8. Каармандардын кылык-жоруктарынын мотивдерин жана себептерин 1-2 эпизоддо түшүндүрөт. 9. Бир же бир нече чыгармалардагы адабий каармандарды салыштырат. 10. Каармандарды мүнөздөө үчүн керектүү цитаталарды тексттен табат. 11. Текстке таянып автордун каарманга болгон мамилеси жөнүндө жыйынтык чыгарат.
		2. Эмоционалдык-баалуулук	7.2.2.7. Адабий каарманды эмоционалдуу кабыл алат .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Каарман жөнүндө таасирленүүсүн билдирет. 2. Каармандын кубанып же кайгырып сезишин, эмоцияларын, ички абалын түшүнөт, аларды комментарийлейт. 3. Каармандын кылык-жоруктарында көрсөткөн сапаттарын аныктоо үчүн адеп-ахлактык түшүнүктөрдү жана эмоционалдуу-баалоочу сөздөрдү колдонот. 4. Каарманга болгон өз мамилесин баяндоодо көркөм чыгарманын каармандары менен тилектеш болуу жана кошо кайгыруу (кыжырдануу жана жактырбоо) сезимдерин билдирет. 5. Каарманга болгон өз мамилеси жөнүндө жыйынтык чыгарат. 6. Автордун каарманга мамилесин өзүнүн берген баалоосу менен салыштырат. 7. Каарман жөнүндө эссе жазат.
		3. Адабий-чыгармачылык	7.2.3.8. Каарман жөнүндө ой жүгүртүүчү аңгеме түзөт .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Каарманга өз мамилесин билдирет. 2. Өз мамилесин тексттен мисалдарды, цитаталарды келтирип аргументтейт. (2-3 аргумент) 3. Каармандардын кылык-жоруктарынын мотивдерин жана себептерин 1-2 эпизоддо түшүндүрөт. 4. Каармандын кылык-жоруктарында көрсөткөн сапаттарын аныктоо үчүн адеп-ахлактык түшүнүктөрдү жана эмоционалдуу-баалоочу сөздөрдү колдонот. 5. Автордун каарманга мамилесин өзүнүн берген баалоосу менен салыштырат.
3.	Көркөм сөз	1. Окурмандык	7.3.1.9. Чыгармадагы көркөм-сүрөттөөчү каражаттардын ролун түшүндүрөт .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тексттеги эпитеттерди, салыштырууларды, элестетүүлөрдү, метафораларды, антитезаларды, символдорду айырмалайт. 2. Чыгармалардагы образдык сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин түшүндүрөт. 3. Автор түзгөн картиналарды оозеки сүрөттөйт. 4. Көркөм сөздүн көркөмдүгүн белгилейт.

				5. Кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын жазуучуларынын чыгармаларындагы символ образдардын көркөм өзгөчөлүгүн ачат .
			7.3.1.10. Ырларды, сүрөттөөчү мүнөздөгү (пейзаж, портрет) баяндагыч мүнөздөгү (негизги эпизоддорду) үзүндүлөрдү жатка окуйт .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сөздөрдү жана сүйлөмдөрдү туура айтат. 2. Ыр окуганда интонация, темп жана ритмди өзгөртөт. 3. Логикалык басым менен тынымды сактайт. 4. Лирикалык, эпикалык каармандын сезимдерин, таасирленүүлөрүн билдирет. 5. Темага, автордук көздөмгө, образдарга өз мамилесин үнү аркылуу билдирет. 6. Чыгарманы сахналаштырууда каармандын мүнөзүн бере алат. 7. Ырды, тексттен үзүндүнү көркөм окууда автордук идеяны бере алат.
4.	Автордун дүйнөсү	1. Окурмандык		<ol style="list-style-type: none"> 1. Тексттеги жаңы сөздөрдү бөлүп көрсөтөт. 2. Адабият дептеринесөздүк жазат. 3. Сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин аныктоо үчүн ар түрдүү ресурстарды колдонот. (сөздүктөр, интернет-ресурстар, ж.б.)
		2. Эмоционалдык-баалуулук	7.4.2.11. Кыргыз адабиятынын жана дүйнөлүк адабияттын чыгармаларына кызыгат, жактырат жана сыйлайт .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Авторлорду жана алардын чыгармаларын атайт. 2. Китептердин авторлору жөнүндө кошумча булактардан кошуп айтып берет. 3. Чыгарманын сюжетин кайта айтып берет. 4. Тексттеги жактырган эпизодду (үзүндүнү) бөлүп көрсөтөт жана эмнеси менен жакканын түшүндүрөт. 5. Автордун образдар дүйнөсүнүн өзгөчөлүгүнө эмоционалдуу мамилесин билдирет жана өз эмоцияларын түшүндүрөт. 6. Лирикалык чыгармалардагы автордун сезимдеринин татаалдыгын, көркөмдүгүн, карама-каршылыктарын белгилейт.
		3. Адабий-чыгармачылык	7.4.3.12. Адабий темага долбоор иштеп чыгууга жана жазууга катышат .	<ol style="list-style-type: none"> 1. Иш боюнча идеяларды көтөрөт. 2. Адабий материалды башкалар менен талкуулайт. 3. Иштин өзүнө тиешелүү бөлүгү үчүн жоопкерчилик алат,

8- класс

Адабий чыгармаларды түшүнүү каражаттары: теориялык түшүнүктөрдүн минималдуу тизмеси

Историзм, романтика, улуттук маданият. Адабий чыгармадагы диалог, монолог.

6-таблица

№	Мазмундук линиялар	Компетенттүүлүк	8-класс	
			Күтүлүүчү натыйжалар	Көрсөткүчтөр
1.	Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	1. Окурмандык	8.1.1.1. Көркөм чыгармадагы түшүнүүгө оор болгон жаңы сөздөрдүн маанилерин издөөнүн түрдүү ыкмаларын билет.	4. Тексттеги жаңы сөздөрдү бөлүп көрсөтөт. 5. Адабият дептеринесөздүк жазат. 6. Сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин аныктоо үчүн ар түрдүү ресурстарды колдонот. (сөздүктөр, интернет-ресурстар, ж.б.) 7. Текстте кыргыз маданиятына жана башка маданияттарга мүнөздүү сөздөрдү жана түрмөктөрдү бөлүп көрсөтөт, аларды комментарийлейт. 8. Сөздүн жана сүйлөмдүн маанисин аныктоо үчүн синонимдерди, антонимдерди, түшүндүрмөлөрдү, көрсөтмөлүүлүктү колдонот.
			8.1.1.2. Чыгармадагы окуялардын маанисин жана ыраатын аныктайт.	1. Чыгарманын аталышынын же чыгармадан алынган үзүндүнүн негизинде кандай окуялар боло турганын табат. 2. Тексттеги негизги жана негизги эмес сюжеттик сызыктарды айырмалап бөлөт. 3. Орточо формадагы эпикалык чыгармадагы (повесть) негизги эпизоддорду аныктайт, алардын ортосундагы себеп- келип чыгуу байланыштарын табат. 4. Тексттен композициянын элементтерин (пейзаж, портрет, интерьер, автордук мүнөздөмөлөр, диалогдор, монологдор) бөлүп көрсөтөт жана алардын чыгармадагы ролун ачып түшүндүрөт.

				<p>5. Аңгеменин, повесттин, ырдын түзүлүш өзгөчөлүктөрүн айырмалайт.</p> <p>6. Тексттен (схема боюнча) 1-2 эпизодду талдайт жана алардын чыгармадагы ролун аныктайт.</p>
			<p>8.1.1.3. Окуганы тууралуу дискуссияга катышат.</p>	<p>1. Каармандар тууралуу маек курууну демилгелейт жана ал маекке катышат.</p> <p>2. Классташтарынын адабий чыгарма жөнүндө пикирин угат.</p> <p>3. Чыгарма жөнүндө өз пикирин билдирет жана аны текстке таянып аргументтейт.</p> <p>4. Пикирди жана маалыматты тактоого суроолорду берет.</p> <p>5. Укканына өз мамилесин сылык түрдө билдирет.</p>
		2. Эмоционалдык-баалуулук	<p>8.1.2.4. Окуган текстин кабыл алат.</p>	<p>1. Окугандан жаралган маанайын жана түздөн-түз таасирленүүсүн билдирет, аларды негиздейт.</p> <p>2. Окуу учурунда пайда болгон сезимдерин атайт.</p> <p>3. Чыгармадагы оң жана терс нерселер жөнүндө айтат.</p> <p>4. Жазуучу үчүн маанилүү болгон баалуулуктарды түшүндүрөт.</p> <p>5. Музыкалык чыгармалар, живопись менен текстти салыштырат.</p> <p>6. Чыгарма боюнча тартылган фильм (фильмден эпизод) жөнүндө ой-пикирин айтат.</p> <p>7. Чыгармадан алынган эпизодду анын искусствонун башка түрлөрүндөгү интерпретациялары менен салыштырат (иллюстрациялар, фильмдер, музыкалык чыгармалар) жана өз пикирин билдирет.</p>
		3. Адабий-чыгармачылык		
2.	Адабий каарман	1. Окурмандык	<p>8.2.1.5. Автордун каарманга карата мамилесин түшүндүрөт.</p>	<p>1. Оң жана терс каармандарды айырмалайт.</p> <p>2. Мүнөз, көркөм образ, лирикалык каарман деген түшүнүктөрдү түшүндүрөт.</p> <p>3. Автордун каармандарга болгон мамилесин тексттен табат (автордун түз жана кыйыр баалоосу).</p>

			<p>4. Каармандын мүнөзүн сүрөттөгөн цитаталарды тексттен бөлүп көрсөтөт.</p> <p>5. Текстке таянып автордун каарманга болгон мамилеси жөнүндө жыйынтыкчыгарат.</p> <p>6. Каармандын башка персонаждарга мамилесин түшүндүрөт.</p> <p>7. Каармандардын кылык-жоруктарынын мотивдерин жана себептерин 1-2 эпизоддо түшүндүрөт.</p> <p>8. Бир же бир нече чыгармалардагы адабий каармандарды салыштырат.</p> <p>9. Көркөм чыгармадагы каарманды, баяндоочуну жана авторду айырмалайт.</p> <p>10. Каармандын образдар системасындагы ордун аныктайт.</p> <p>11. Каарман жөнүндө ой жүгүртүүчү аңгеме (жеке, салыштыруучу, топтук мүнөздөмөлөр) түзөт.</p>
	2. Эмоционалдык-баалуулук	8.2. 2.6. Адабий каарманды эмоционалдуу кабыл алат.	<p>1. Каарман жөнүндө өз оюн билдирет, өз позициясын аргументтейт.</p> <p>2. Каармандын кубанып же кайгырып сезишин, эмоцияларын, ички абалын түшүнөт, аларды комментарийлейт.</p> <p>3. Каармандын кылык-жоруктарында көрсөткөн сапаттарын аныктоо үчүн адеп-ахлактык түшүнүктөрдү жана эмоционалдуу-баалоочу сөздөрдү колдонот.</p> <p>4. Каарманга болгон өз мамилесин баяндоодо көркөм чыгарманын каармандары менен тилектеш болуу жана кошо кайгыруу (кыжырдануу жана жактырбоо) сезимдерин билдирет.</p> <p>5. Ырдагы лирикалык каармандын сезимдеринин өсүшүн комментарийлер менен билдирет.</p> <p>6. Автордун каарманга болгон мамилесин өз баалоосу менен салыштырат.</p>

				<p>7. Көркөм чыгармадагы чагылдырылган адеп-ахлактык баалуулуктарды каармандын образы аркылуу бөлүп көрсөтөт жана түшүндүрөт.</p> <p>8. Каарман жөнүндө таасирленүүчү эссе жазат.</p>
		3.Адабий-чыгармачылык	8.2.3.7. Каарман жөнүндө аргументтештирилген эссе жазат .	<p>1. Каарманга карата өз позициясын формулировкалайт.</p> <p>2. Өз позициясын колдоо үчүн 2-3 аргумент келтирет.</p> <p>3. Тексттен мисалдарды, цитаталарды, фактыларды келтирет.</p> <p>4. Каарман жөнүндө ой жүгүртүүлөрдөн жыйынтыкчыгарат.</p> <p>5. Аргументтациянын түзүлүшүн сактайт.</p>
3.	Көркөм сөз	1.Окурмандык	8.3.1.8. Чыгармадагы көркөм-сүрөттөөчү каражаттардын ролун түшүндүрөт .	<p>1. Тексттеги эпитеттерди, салыштырууларды, элестетүүлөрдү, метафораларды, антитезаларды, символдорду айырмалайт.</p> <p>2. Чыгармалардагы образдык сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин түшүндүрөт.</p> <p>3. Автор түзгөн картиналарды оозеки сүрөттөйт.</p> <p>4. Ар кайсы маданиятка тиешелүү болгон жазуучулардын чыгармаларындагы символ образдардын көркөм өзгөчөлүгүн ачат.</p> <p>5.Кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын жазуучуларынын чыгармаларынын (схема боюнча) 2-3 өзгөчөлүктөрүн атайт.</p> <p>6.Түрдүү авторлордун өтмө мааниде айтылган сөз же сүйлөмдөрүн колдонуудагы айырмачылыктарын жана окшоштуктарын табат жана түшүндүрөт, жазуучунун эмнени артык көргөнү жөнүндө, стилинин өзгөчөлүктөрү жөнүндө жыйынтык чыгарат.</p> <p>7.Көркөм сөздүн көркөмдүгүн, лирикалык чыгармалардагы автордук сезимдин татаалдыгын, карама-каршылыгын белгилейт.</p>

			8.3.1.9. Ырларды, сүрөттөөчү мүнөздөгү (пейзаж, портрет) баяндагыч мүнөздөгү (негизги эпизоддорду) үзүндүлөрдү жатка окуйт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сөздөрдү жана сүйлөмдөрдү туура айтат. 2. Ыр окуганда интонация, темп жана ритмди өзгөртөт. 3. Логикалык басым менен тынымды сактайт. 4. Лирикалык (эпикалык) каармандын сезимдерин, таасирленүүлөрүн билдирет. 5. Темага, автордук көздөмгө, образдарга өз мамилесин билдирет. 6. Чыгарманы сахналаштырууда каармандын мүнөзүн бере алат. 7. Ырды, тексттен үзүндүнү көркөм окууда автордук идеяны бере алат.
4.	Автордук дүйнө	1. Окурмандык		<ol style="list-style-type: none"> 1. Тексттеги жаңы сөздөрдү бөлүп көрсөтөт. 2. Адабият дептеринесөздүк жазат. 3. Сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин аныктоо үчүн ар түрдүү ресурстарды колдонот. (сөздүктөр, интернет-ресурстар, ж.б.)
		2. Эмоционалдык-баалуулук	8.4.1.10. Кыргыз адабиятынын жана дүйнөлүк адабияттын чыгармаларына кызыгат, жактырат жана сыйлайт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Авторлорду жана алардын чыгармаларын атайт. 2. Китептердин авторлору жөнүндө кошумча булактардан кошуп айтып берет. 3. Чыгарманын сюжетин кайта айтып берет. 4. Тексттеги жактырган эпизодду (үзүндүнү) бөлүп көрсөтөт жана эмнеси менен жакканын түшүндүрөт. 5. Кыргыз жана дүйнөлүк адабият үчүн мүнөздүү улуттук-маданий элементтерди бөлүп көрсөтөт. 6. Лирикалык чыгармалардагы автордун сезимдеринин татаалдыгын, көркөмдүгүн, карама-каршылыктарын белгилейт. 7. Жазуучу үчүн маанилүү болгон баалуулуктарды түшүндүрөт. 8. Чыгармага оң мамилени билдирет. 9. Авторлор жана чыгармалар жөнүндө адабият дептерине жазып жүрөт. 10. Кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын жазуучулары жөнүндө презентация даярдайт. 11. Адабий темага монологдук сөз түзөт.

		3.Адабий- чыгармачылык	8.4.3.11. Адабий темага долбоор иштеп чыгууга жана жазууга катышат. (жеке, топто)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Иш боюнча идеяларды көтөрөт. 2. Адабий материалды башкалар менен талкуулайт. 3. Иштин өзүнө тиешелүү бөлүгү үчүн жоопкерчилик алат. 4. Өз ишин жана башкалардын аткарган ишин баалайт. 5. Өзүнүкүнөн башка позицияны эмоционалдык жактан колдойт. 6. Жасаган ишин презентациялайт.
--	--	---------------------------	--	---

9-класс

Адабий чыгармаларды түшүнүү каражаттары: теориялык түшүнүктөрдүн минималдуу тизмеси.

Романтизм, реализм, драмалык чыгарма, автордун көркөм дүйнөсү, жазуучунун стили, маданий баалуулуктар.

7-таблица

№	Мазмундук линиялар	Компетенттүүлүк	9-класс	
			Күтүлүүчү натыйжалар	Көрсөткүчтөр
1.	Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	1.Окурмандык	<p>9.1.1.1. Көркөм чыгармадагы жаңы же түшүнүүгө оор сөздөрдүн маанисин издөөнүн ар түрдүү ыкмаларын билет.</p>	<p>1. Тексттеги жаңы лексиканы айырмалайт. 2. Адабият дептерине сөздүк жазат. 3. Сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин аныктоо үчүн ар түрдүү ресурстарды колдонот. (сөздүктөр, интернет-ресурстар, ж.б.) 4. Тексттеги кыргыз маданиятына жана башка маданияттарга мүнөздүү сөздөрдү жана айтууларды бөлүп чыгат, комментарийлейт. 5. Сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин аныктоо үчүн түшүндүрмөлөрдү, көрсөтмөлөрдү, синонимдерди, антонимдерди колдонот.</p>
			<p>9.1.1.2. Чыгармадагы окуялардын маанисин жана ыраатын аныктайт.</p>	<p>1. Чыгарманын аталышынын же чыгармадан алынган үзүндүнүн негизинде кандай окуялар боло турганын табат. 2.Тексттеги негизги жана негизги эмес сюжеттик нуктарды айырмалайт. 3.Орточо формадагы эпикалык чыгармадагы (повесть) негизги эпизоддорду аныктайт, алардын ортосундагы себеп- келип чыгуу байланыштарын табат. 4.Тексттеги композициянын элементтерин бөлүп көрсөтөт жана алардын ар түрдүү жанрдагы чыгармалардагы ролун түшүндүрөт. 5. Ар түрдүү чыгармалардын жана жанрларын сюжеттерин салыштырат. 6. Чыгармадагы конфликтти анализдейт, анын сюжеттин өнүгүүсүндө чечилишин көрсөтөт.</p>

				<p>7. Ар түрдүү жанрдагы(ыр, сонет, ода) лирикалык чыгармалардын түзүлүш өзгөчөлүктөрүн айырмалайт.</p> <p>8.Ар түрдүү тектеги чыгармаларды (эпос, лирика, драма)айырмалайт.</p>
			<p>9.1.1.3.Окулуп жаткан ар түрдүү жанрдагы чыгармаларды (үзүндүлөр, ырлар, монологдор, ж.б.) жатка көркөм окуйт.</p>	<p>1. Логикалык басымды жана тынымды сактайт.</p> <p>2. Лирикалык (эпикалык) каармандын сезимдеринин, толгонууларынын динамикасын билдирет.</p> <p>3. Темаа, автордук көздөмгө, образдарга өз мамилесин билдирет.</p> <p>4. Көркөм окууда жазуучунун (акындын) стилинин өзгөчөлүктөрүн берет.</p> <p>5. Түрдүү жанрдагы чыгармалардын сахналык чечмелөөсүн жаратат.</p> <p>6. Көркөм окуу сынактарына (эпикалык, лирикалык, драмалык чыгармалардан үзүндүлөр) катышат.</p>
		2. Эмоционалдык-баалуулук	<p>9.1.2.4.Окуган тексти кабыл алат.</p>	<p>1. Окугандан кийинки маанайын жана түздөн-түз таасирленүүлөрүн билдирет, аларды негиздейт.</p> <p>2. Окуганда пайда болгон сезимдерин атайт.</p> <p>3. Чыгармадагы оң жана терс нерселер жөнүндө сүйлөйт.</p> <p>4. Жазуучу үчүн маанилүү баалуулуктарды түшүндүрөт.</p> <p>5. Текст менен музыка, живопись чыгармаларды салыштырат.</p> <p>6. Чыгарма боюнча тартылган фильм (фильмден алынган эпизод) жөнүндө пикирин айтат.</p> <p>7. Чыгармадан алынган эпизод менен анын искусствонун башка түрлөрүндөгү чечмелөөлөрүн (иллюстрациялар, фильмдер, музыкалык чыгармалар, театрдагы оюндар, котормолор) салыштырат жана алар тууралуу өз оюн билдирет.</p>
		3.Адабий-чыгармачылык	<p>9.1.3.5.Чыгарма жөнүндө аргументтештирилгенэ ссежазат.</p>	<p>1. Каармандарга карата өз позициясын жазат.</p> <p>2. Позициясын колдогон, далилдеген 2-3 аргумент келтирет.</p> <p>3. Тексттен мисалдарды, цитаталарды, фактыларды келтирет.</p> <p>4. Каарман жөнүндө ой жүгүртүүлөрдөн жыйынтык чыгарат.</p> <p>5. Аргументациянын түзүлүшүн сактайт.</p>
2.	Адабий каарман	1.Окурмандык	<p>9.2.1.6. Автордун каарманга мамилесин түшүндүрөт.</p>	<p>1. «Көркөм образ» деген түшүнүктү чечмелейт.</p> <p>2. Эпикалык, лирикалык жана драмалык чыгармалардын көркөм образдарын айырмалайт.</p> <p>3. Адабий каармандын образын схема боюнча анализдейт. Текстке таянуу менен автордун каарманга мамилеси жөнүндө жыйынтык чыгарат.</p>

				<p>4. Каармандын башка персонаждарга мамилесин түшүндүрөт.</p> <p>5. Каармандардын 1-2 эпизоддордогу кылык-жоругунун жүйөлөрүн жана себептерин түшүндүрөт.</p> <p>6. Тексттин бардык элементтеринде (чыгарманын аталышы, эпиграф, портрет, ж.б.) автордун каармандарга, окуяларга мамилесин жана баалоосун баамдайт жана түшүндүрөт.</p> <p>7. Каармандын образдар системасындагы ордун аныктайт.</p> <p>8. Каарман жөнүндө ой жүгүртүүчү аңгеме (жеке, салыштыруучу, топтук мүнөздөмөлөр) түзөт.</p> <p>9. Түрдүү авторлордун чыгармаларындагы автордук позицияны билдирүү ыкмаларын ажыратат.</p>
	2. Эмоционалдык-баалуулук	9.2.2.7. Адабий каарманды эмоционалдуу кабыл алат .		<p>1. Каарман жөнүндө таасирлерди, таасирленүүлөрдү билдирет.</p> <p>2. Каармандын сезип кайгыруу же кубануусун, эмоцияларын, ички абалын таанып билет, аларды комментарийлейт.</p> <p>3. Каармандын кылык-жоруктарында көрсөткөн сапаттарын аныктоо үчүн адеп-ахлактык түшүнүктөрдү жана эмоционалдуу-баалоочу сөздөрдү колдонот.</p> <p>4. Каарманга болгон өз мамилесин баяндоодо көркөм чыгарманын каармандары менен тилектеш болуу жана кошо кайгыруу (кыжырдануу жана жактырбоо) сезимдерин билдирет.</p> <p>5. Каармандын баалуулуктарын аныктайт.</p> <p>6. Каарманга өз мамилеси жөнүндө жыйынтык чыгарат.</p> <p>7. Каарманга автордун мамилеси менен өзүнүн баалоосун салыштырат.</p> <p>8. Каарман жөнүндө эссе жазат.</p>
	3. Адабий-чыгармачылык	9.2.3.8. Каарман жөнүндө аргументтештирилген эссе жазат .		<p>1. Каарманга карата өз позициясын жазат.</p> <p>2. Позициясын колдогон, далилдеген 2-3 аргумент келтирет.</p> <p>3. Тексттен мисалдарды, цитаталарды, фактыларды келтирет.</p> <p>4. Каарман жөнүндө ой жүгүртүүлөрдөн жыйынтык чыгарат.</p> <p>5. Аргументациянын түзүлүшүн сактайт.</p>
3.	Көркөм сөз	1. Окурмандык	9.3.1.9. Чыгарма жаратуудагы көркөм ыкмалардын ролун түшүндүрөт .	<p>1. Текстте эпитеттерди, салыштырууларды, элестетүүлөрдү, метафораларды, антитезаны, символдорду, стилдин өзгөчөлүктөрүн айырмалайт.</p> <p>2. Чыгармадагы образдуу сөздөрдүн жана сүйлөмдөрдүн маанисин түшүндүрөт.</p>

				<p>3. Кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын жазуучуларынын чыгармаларынын 2-3 өзгөчөлүктөрүн (схема боюнча) атайт.</p> <p>4. Ар түрдүү авторлордун троп (өтмө мааниде айтылган сөз же сүйлөм) колдонуудагы окшоштуктарын жана бөтөнчөлүктөрүн табат жана түшүндүрөт, жазуучунун эмнелерди башкалардан артык көрүүсү жөнүндө жана стилдеги өзгөчөлүктөрү жөнүндө жыйынтык чыгарат.</p> <p>5. Лирикалык чыгармалардагы көркөм сөздүн кооздугун, автордун сезиминин татаалдыгын, карама-каршылыктарын белгилейт.</p> <p>6. Көркөм образ жаратуудагы жазуучунун стилинин өзгөчөлүктөрүн белгилейт.</p> <p>7. Кыргыз адабиятынын жана дүйнөлүк адабияттын акын-жазуучуларынын стилиндеги жекечелик жана жалпылыкты айырмалайт жана түшүндүрөт.</p>
4.	Автордун дүйнөсү	1. Читательская	9.4.1.10. Окуганы жөнүндө дискуссияга катышат .	<p>1. Окуган чыгармалары, каармандар жөнүндө дискуссияны демилгелейт жана ага катышат.</p> <p>2. Адабий чыгарма жөнүндө классташтарынын пикирлерин угат.</p> <p>3. Чыгарма жөнүндө өз пикирин айтат жана аны текстке таянып, цитаталарды келтирип аргументациялайт.</p> <p>4. Пикирди жана маалыматты тактоого суроолорду берет.</p> <p>5. Жазуучуну, чыгарманы баалоодо бири-бирине каршы келген ой-пикирлерди талкуулайт, тигил же бул көз карашты жактаган аргументтерди келтирет.</p> <p>6. Уккандарына өз мамилесин сылык түрдө билдирет.</p>
		2. Эмоционалдык-баалуулук	9.4.1.11. Кыргыз адабиятынын жана дүйнөлүк адабияттын чыгармаларына кызыгат, жактырат, сыйлайт .	<p>1. Авторлорду жана алардын чыгармаларын атайт.</p> <p>2. Китептин авторлору жөнүндө кошумча булактарды колдонуп айтып берет.</p> <p>3. Чыгарманын сюжетин кайта айтып берет.</p> <p>4. Автордун чыгармада көтөргөн 1-2 көйгөйлөрүн атайт жана аларды тексттен мисалдар менен ырастайт.</p> <p>5. Жазуучунун стилинин өзгөчөлүктөрүн (темалар, образдарды трактовкалоо, көркөм сөздүн өзгөчөлүктөрү) белгилейт.</p> <p>6. Жазуучу үчүн маанилүү болгон баалуулуктарды түшүндүрөт.</p> <p>7. Чыгармага оң мамилени билдирет.</p> <p>8. Адабият дептерине чыгармалар жөнүндө жазат.</p>

				9. Кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын жазуучулары жөнүндө презентация жасайт . 10. Адабий темага монологдук билдирүү түзөт .
		3.Адабий-чыгармачылык	9.4.3.12. Жазуучу жөнүндө жекече же топто (темалар, чыгармалар, образдар, көркөм өзгөчөлүк, башка авторлор менен салыштыруу, ж.б. боюнча) долбоор (монопроект же комплекстүү) түзөт .	1. Идеяларды сунуштайт . 2. Башкалар менен адабий материалды талкуулайт . 3. Ишин өзүнө тиешелүү бөлүгү үчүн жоопкерчилик алат. 4. Өз ишин жана башкалардын аткарган ишин баалайт . 5. Өзүнүкүнөн башка позицияны эмоционалдык жактан колдойт . 6. Ар кандай булактардан кошумча ресурстарды колдонот . 7. Академиялык (эрежени сактоочу) чынчылдык принцибин сактайт . 8. Жасаган иши жөнүндө презентация жасайт .

10-класс

Адабий чыгармаларды түшүнүү каражаттары: теориялык түшүнүктөрдүн минималдык тизмеси

Адабий процесс тууралуу түшүнүк, адабий багыттар (романтизм, реализм), чыгармалардын жанрлары тууралуу түшүнүк; жазуучунун жеке стилинин өзгөчөлүгү; көркөм ыкмалар, адабий сын, салттуулук жана жаңычылдык, жалпы маданий жана этно маданий баалуулуктар.

8-таблица

№ п/п	Компетенттүүлүк	Мазмундук линиялар	10-класс	
			Күтүлүүчү натыйжалар	Сунушталуучу көрсөткүчтөр
	1.Окурмандык	1. Адабий каармандын образы	10.1.1.1. Адабий каармандын образын талдайт	1. «Көркөм образ» жана адабий тип түшүнүктөрүн түшүндүрөт 2. Образдар системасындагы каармандын ордун аныктайт жана өзүнүн тандоосун аргументтештирет 3. Чыгармадагы адабий каармандын образын түзүү ыкмаларын бөлүп көрсөтөт (өзүн өзү ачуу, бири бирин ачуу, автордук баа), мисал келтирет, аларды чечмелейт 4. Лирикалык каармандын образынын өзгөчөлүгүн ачып берет , өзүнүн түшүнгөнүн тексттен мисал келтирүү менен ырастайт 5. Драмалык персонаждын образын түзүүнүн өзгөчө ыкмаларын тексттен бөлүп көрсөтөт , аларды чечмелейт

			<p>6.Эпикалык, лирикалык жана драмалык чыгармалардагы көркөм образдарды айырмалайт, өзүнүн түшүнгөнүн тексттен мисал келтирүү аркылуу ырастайт</p> <p>7. Көркөм образдардын так тарыхый жана жалпы адамзаттык маанисин ачып берет</p> <p>8.Дүйнөлүк адабий процесстеги көркөм образдын жана адабий типтин өнүгүшүн изилдейт</p>
		<p>10.1.1.2. Адабий образдын трактовокасын башка искусство чыгармаларында чагылдырылышы менен салыштырат (кино, живопись, графика, музыка, скульптура, театр)</p>	<p>1. Киноискусство, театр, живопись, музыкадагы адабий каармандын образын жаратуу каражаттарына түшүндүрмө берет</p> <p>2. Сүрөтчүлөрдүн, режиссерлордун көркөм образды интерпретациялоосу тууралуу өзүнүн пикирин айтат жана аны аргументтештирет</p> <p>3. Ар кандай искусство чыгармаларындагы трактовокалардын тематикалык жана сюжеттик жакындыгын аныктайт</p> <p>4. Сөз менен жаратылган образдарды музыкалык жана сүрөт өнөрүндөгү образдар менен салыштырат</p> <p>5. Образды ачуу үчүн темасы, жанры боюнча жакынживопись, музыкалык чыгармаларды тандап алат жана өзүнүн тандоосун түшүндүрөт</p>
		<p>10.1. 1.3. Адабий каармандын образынын чыгармачылык презентациясына кандай формада даярдайт.</p>	<p>1. Тезистерди, цитаталарды пайдаланат</p> <p>2. Ар түрдүү графикалык уюштургучтарды (схема, концепция картасы, диаграмма, таблица) жана чыгармага жасалган иллюстрациялардыпайдаланат.</p> <p>3. МКТнын жардамы менен презентация көрсөтөт</p> <p>4. Адабий персонаждардын образдарына иллюстрацияларды жасайт</p> <p>5. Театралдаштырылган көрсөтүүгө катышат</p> <p>6. Каармандын монологун көркөм окуйт</p> <p>7. Критерийлер боюнча баалайт</p>
	<p>2. Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)</p>	<p>10.1.2.4. Негизгиэпизоддорду, ырды, көрүнүштү жанрды эске алуу менен талдайт</p>	<p>1.Чыгарманын композициясын бөлүп көрсөтөт жана анын ролун чечмелейт</p>

			<p>2. Жанрды эске алуу менен композициянын жана сюжеттин айрым бир элементтеринин ролун ачып берет (пейзаж, портрет, кыстырма новеллалар, лейтмотив ж.б..)</p> <p>3.Жанрдын, адабий багыттардын өзгөчөлүгүн аныктайт</p> <p>4.Драмалык чыгармалардын түзүлүшүнүн өзгөчөлүгүн ачып берет</p> <p>4. Ар кандай жанрдагы лирикалык чыгармалардын түзүлүшүнүн өзгөчөлүгүнө чечмелөө жасайт</p>
		3. Көркөм кеп	<p>10.1.3.5.Сөздүк корун адеп-ахлактык-философиялык, маданияттаануу боюнча лексика, адабий-теориялык түшүнүктөр менен толуктайт</p>
		4. Автордук дүйнө	<p>10.1.4.6. Кыргыз жана дүйнөлүк адабияттагы чыгармаларды адабий багыттары боюнча салыштырат (тема, образдар, стиль)</p>
			<p>10.1.4.7. Жазуучунун чыгармасы боюнча талаш-тартышка катышат, өзүнүн көз карашын жактоо үчүн аргументтерди келтирет</p>
			<p>1.Тексттеги жаңы лексиканы бөлүп көрсөтөт жана сөздөрдүн, туюнтмалардын маанисин ачып берүү үчүн ар түрдүү ресурстарды колдонот (сөздүк, энциклопедиялар, интернет ж.б.)</p> <p>2.Кыргыз жана башка маданиятка мүнөздүү сөздөрдү жана сөз айкаштарын тексттен бөлүп көрсөтөт жана аларга чечмелөө жасайт.</p> <p>3. Чыгармага мүнөздөмө берүүдө адеп-ахлактык-философиялык, маданияттаануу боюнча лексиканы, адабий-теориялык түшүнүктөрдү колдонот</p>
			<p>1. Чыгармаларды салыштыруунун негизинде тиги же бул автор тарабынан жазылган чыгарманын өзгөчөлүгүн бөлүп көрсөтөт</p> <p>2. Кыргыз жана дүйнөлүк адабияттагы акын, жазуучулардын стилиндеги жекелик жана жалпылыкты бөлүп көрсөтөт, түшүндүрөт</p> <p>3.Маданий реалий/фактылардын чагылдырылышын салыштырат, жалпы жана маданий өзгөчөлүктү бөлүп көрсөтөт</p>
			<p>1. Адабий чыгарма тууралуу классташтарынын пикирин угат</p> <p>2. Берилген маселе боюнча жеке пикирин айтат жана аны аргументтештирет</p> <p>3. Пикирди жана маалыматты тактоо үчүн суроо берет</p> <p>4. Уккан нерсесине сылык түрдө өзүнүн мамилесин билдирет</p> <p>5. Жеке ойлорун так жана көркөм бере алат.</p>

			10.1.4.8. Жеке жашоосундагы китеп окуунун маанисин аныктайт	1. Өз алдынча окуу үчүн көркөм чыгармаларды тандоосун түшүндүрөт 2. Окуган китеби тууралуу таасирлерин бөлүшөт 3. Өз алдынча окуган китебин классташтарына сунуштайт 4. Окуган чыгармасын класста презентациялайт
2. Баалуулук-маанилик	1. Адабий каармандын образы	10.2.1.9. Каарманга карата жеке мамилесин аныктайт жана баа берет	1. Каарман тууралуу алгачкы таасирин айтып берет, образга карата сезимдерин билдирет 2. Ички дүйнөгө кызыгуусун көрсөтөт жана анын адеп-ахлактык-эстетикалык баалуулуктарын аныктайт 3. Сюжеттеги каармандын ролуна, анын психологиялык абалына жана ага карата автордун мамилесине баа берет 4. Жеке эмоционалдык-образдык таасирлерин автордун концепциясы менен салмакташтырып карайт	
	2. Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)			
	3. Көркөм кеп	10.2.3.10. Образдуу сөздөр жана сөз айкаштар менен сөз байлыгын байытат	1. Көркөм кептин улуттук-маданий элементтерине кызыгуусун билдирет 2. Ар кайсы маданияттагы жазуучулардын чыгармаларындагы көркөм кептин өзгөчөлүгүнө чечмелөө жасайт 3. Дил баян жазууда, оозеки чыгып сүйлөөдө образдуу сөздөрдү жана сүйлөмдөрдү колдонот	
	4. Автордук дүйнө	10.2.4.11. Адабий процесстеги автордун ордун жана ролун түшүнөт.	1. Жазуучунун салттуулугун жана жаңычылдыгын аныктайт 2. Ар кайсы жазуучулардын чыгармачылык өзгөчөлүгүн салыштырат (чыгарма, стиль) 3. Башкы образ-символдорду бөлүп көрсөтөт жана аларга чечмелөө жасайт	

3. Адабий-чыгармачылык	1. Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	10.3.1.12. Белгилүү бир жанрда жеке чыгармасын жаратат	1. 2-3 чыгарманын мисалында жанрдын өзгөчөлүгүн изилдейт 2. Ар түрдүү жанрдагы көркөм чыгарма жаратуунун моделин колдонот 3. Критерийлер боюнча классташтарынын чыгармаларын баалоо жана өзүн өзү баалоону жүргүзөт
	2. Адабий каарман		
	3. Көркөм кеп	10.3.3.13. Ар түрдүү жанрдагы окулуп жаткан чыгармаларды (үзүндү, монолог, ар ж.б.) алардын жанрын жана тематикасын эске алуу менен көркөм окуйт	1. Окуу менен бирге темага, автордук идеяга, образдарга өзүнүн мамилесин билдирет 2. Чыгармачылык кечелерге, адабий иш чараларга катышат 3. Классташтарынын көркөм окуусун критерийлер боюнча баалайт
	4. Автордук дүйнө	10.3.4.14. Адабий темада долбоорду иштеп чыгуу жана түзүүгө катышат	1. Ар кандай булактардан материал иргеп алат 2. Адабий материалды башкалар менен талкуулайт 3. Искусствонун башка түрлөрүнө токтолуу менен чыгармага мүнөздөмө берет 4. Критерийлер боюнча башка топтун ишин баалоого катышат 5. Долбоордо эпизоддорду сахналаштырууну колдонот 5. Долбоорду презентациялоонун ар кандай формаларын колдонот (схемалар, иллюстрациялар, МКТ ж.б.)
		10.3.4.15. Адабий темададилбаян жазат (пикир, эссе, мүнөздөмө)	1. Дил баяндын темасын өз алдынча аныктайт 2. Чыгарманы тандап алуусун түшүндүрөт 3. Чыгарманы окугандан алынган таасирди чагылдырат. 4. Жазуу иштеринин ар кандай түрлөрүн баалоонун эрежелерин жана критерийлерин колдонот 5. Дил баянда адабий-теориялык түшүнүктөрдү колдонот

Адабий чыгармаларды түшүнүү каражаттары: теориялык түшүнүктөрдүн минималдык тизмеси

Адабий процесс тууралуу түшүнүк, адабий багыттар (романтизм, реализм, модернизм, постмодернизм), чыгармалардын жанрлары тууралуу тереңдетилген түшүнүк ; жазуучунун жеке стилинин өзгөчөлүгү; көркөм ыкмалар, адабий сын, салттуулук жана жаңычылдык, жалпы маданий жана этномаданий баалуулуктар.

9-таблица

№ п/п	Компетенттүүлүк төр	Мазмундук линиялар	11 класс	
			Күтүлүүчү натыйжалар	Сунушталуучу көрсөткүчтөр
	1. Окурмандык	1. Адабий каармандын образы	11.1.1.1. Мүнөздөмөнү ачып берүү каражаттарын билет (жеке, салыштырмалуу, топтук)	1. Каармандарга мүнөздөмө берет жана образдарды ачуу үчүн сынчылардын айткандарын колдонот
		2. Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	11.1.2.2. Форма жана мазмундун биримдиги аркылуу жанрды эске алуу менен чыгарманы талдайт (аңгеме, ыр, эпизоддор, үзүндүлөр, көрүнүштөр)	1. Адабий текке жана жанрга, агымга, адабий багытка тиешелүү экендигин аныктайт 2. Адабий чыгарманын тема, идея, адеп-ахлактык пафосун белгилеп жазат 3. Сюжеттин элементтерин, композицияны, тилдин көркөм-сүрөттөө каражаттарын жана алардын чыгарманын көркөм идеялык мазмунун ачып берүүдөгү ролун аныктайт 4. Үзүндүсү берилген чыгармадагы окуялардын жүрүшүн жана аягын таба алат 5. Чыгарманын аталышын образдык жалпылоо иретинде чечмелейт, макул же макул эместигин билдирет 6. Талдоодо кайра айтып берүүнүн ар кандай түрлөрүн колдонот
		3. Көркөм кеп	11.1.3.3. Көркөм кептин өзгөчөлүгүн талдоо үчүн жигердүү сөз коруна ээ	1. Оозеки жооп берүүдө жана ар кандай жанрда дил баян жазууда поэтикалык кептин байлыгын колдонот 2. Кыргыз жана дүйнөлүк адабияттагы чыгармалардын поэтикалык кебинин улуттук-маданий өзгөчөлүгүн айырмалай алат 3. Дил баян-стилдештирүү жаратат жана критерийлер боюнча талкууга алат

				4. Чыгармага мүнөздөмө берүү үчүн адеп-ахлактык-философиялык, эстетикалык, маданияттаануучулук лексиканы, адабий-теориялык түшүнүктөрдү колдонот
	4. Автордук дүйнө	11. 1.4.4. Авторго жана анын чыгармасына жалпы мүнөздөмө берет		<p>1. Автордун, чыгарманын, чыгармачылыктын презентациясын даярдайт</p> <p>2. Анын адабий текке, жанрга, агымга, адабий багытка тиешелүү экендигин аныктайт</p> <p>3. Автордук концепцияны белгилеп жазат, аргументтештирет жана чыгарма жазылган мезгил менен байланыштырат</p>
		11. 1.4.5. Жеке окурмандык чөйрөгө ээ		<p>1. Өзүн өнүктүрүү үчүн окуунун максатын аныктайт</p> <p>2. Китеп окууну эстетикалык, адеп-ахлактык, таанып билүү тажрыйбасынын булагы катары кабыл алат</p> <p>3. Өзүнүн окурмандык ишмердигинин натыйжаларын баалайт</p> <p>4. Сүйүктүү жазуучу, адабий каарман, жанрды тандоосуна негиздеме берет</p> <p>5. Классташтарына окуу үчүн китеп сунуштайт жана аны талкууга алат</p>
		11.1.4.6. Көркөм текстти ар кайсы доорлордун, маданияттардын жана искусствонун башка түрлөрүнүн чыгармалары менен салыштыруу көндүмүнө ээ		1. Авторлордун салттуулугун жана жаңычылдыгын таба алат

	2. Баалуулук-маанилик	1. Адабий каармандын образы	11.2.1.7. Адабий каармандардагы инсандык маңыз жана жаңы баалуулуктарды таба алат	1. Сүйүктүү каарман жана эстетикалык идеалды тандоого түшүндүрмө берет 2. Адабий образды мезгилдин чакырыктары менен тең салмакташтырат
		2. Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)		
		3. Көркөм кеп	11.2.3.8. Кебин образдуу сөздөр, сүйлөмдөр аркылуу байытат	1. Көркөм кептин улуттук-маданий элементтерине кызыгуусун билдирет 2. Ар кандай маданияттагы жазуучулардын чыгармаларындагы көркөм кептин өзгөчөлүгүнө чечмелөө жасайт 3. Образдуу сөздөрдү, сөз айкаштарды, сүйлөмдөрдү дил баянда, оозеки чыгып сүйлөөдө колдонот
		4. Автордук дүйнө	11.2.4.9. Адабияттын, окуунун коомдун, адамдын турмушундагы маанисин түшүнөт жана жекепозициясын жактай алат	1. Кийинки билим алуу, рухий жактан өзүн өзү өнүктүрүү үчүн китеп окуунун максатын жана маанисин түшүндүрө алат 2. Китеп окууну эстетикалык, адеп-ахлактык, таанып билүү тажрыйбасынын булагы катары кабыл алат 3. Адабияттын коомдун турмушундагы жана адамдын рухий жашоосундагы ролун түшүндүрөт 4. Сүйүктүү жазуучу, адабий каарман, жанрды тандоосуна негиздеме берет 5. Азыркы коомдогу адабияттын ролун аныктайт жана искусство чыгармаларын мезгилдин чакырыктары менен тең салмактай алат 6. Заманбап технологиялык мүмкүнчүлүктөргө жана алардын музыкалык искусствого тийгизген таасирине мүнөздөмө берет 7. Азыркы мезгилде адабиятты жайылтуунун/берүүнүн каражаттарын изилдейт (интернет, кино, музыка, клиптер, теле көрсөтүү, видео ж.б.)

				8. Актуалдуу темаларда талаш-тартышты демилгелейт
3. Адабий-чыгармачылык	3. Көркөм кеп	11.3.3.10. Тематика жана жанрын эске алуу менен адабий чыгарманы жатка көркөм окуйт		<p>1. Ырды окуп жатканда интонация, темп жана ыргакты өзгөртөт</p> <p>2. Логикалык басым жана паузаны сактайт</p> <p>3. Көркөм окууда каармандын жана автордун сезимдеринин динамикасын бере алат</p> <p>4. Тема, автордук идея, образдарга өзүнүн мамилесин билдирет</p> <p>5. Окурмандар конкурсуна катышат</p> <p>6. Ырды, тексттен үзүндүнү көркөм окууда автордун идеясын бере алат.</p> <p>7. Чыгармалардын адабий-музыкалык композициясын, сахналаштырууну даярдоого катышат</p> <p>8. Классташтарынын көркөм окуусун критерийлер боюнча баалайт</p>
		11.3.4.11. Адабий темада билдирүү, пикир, реферат, обзор ж.б. жазуу көндүмдөрүнө ээ		<p>1. Материалдардыар түрдүү булактардан тандап алат</p> <p>2. Тандап алынган материалдарды башкалар менен талкуулайт</p> <p>3. Билдирүүнүн ар кандай түрлөрүн түзүү моделдерин билет</p> <p>4. Адабий-теориялык түшүнүктөрдү колдонот</p>
		11.3.4.12. Адабий темада долбоор иштеп чыгууга жана жаратууга катышат (искусствонун башка түрлөрүн катыштыруу менен)		<p>1. Материалдардыар түрдүү булактардан тандап алат</p> <p>2. Тандап алынган материалдарды башкалар менен талкуулайт</p> <p>3. Иштин өзүнө тиешелүү бөлүгүнүн, аны презентациялоонун жоопкерчилигин алат</p> <p>4. Теманы ачып берүү үчүн искусствонун башка түрлөрүндөгү чыгармаларды катыштырат</p> <p>5. Долбоорду презентациялоонун ар түрдүү формаларын колдонот(схемалар, иллюстрациялар, МКТ ж.б.)</p> <p>6. Долбоорду презентациялоого жана критерийлер боюнча баалоого катышат</p>
				<p>1. Дил баяндын темасын өз алдынча аныктайт</p> <p>2. Чыгарманы тандоону түшүндүрөт</p> <p>3. Чыгарманы окуудан алган таасирди чагылдырат</p> <p>4. Жазуу иштеринин ар кандай түрлөрүн баалоонун эрежесин жана критерийлерин колдонот</p> <p>5. Дилбаянда адабий-теориялык түшүнүктөрдү колдонот</p>

3.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары жана ченемдери

Баалоо окуучулардын окуу жетишкендиктеринин предметтик стандарттын мазмунуна дал келишин аныктоо максатында жүргүзүлөт. Инсанга багытталган окутуунун практикасында окуучулардын окуу жетишкендиктерин текшерүүнүн төмөнкү стратегиялары көбүрөөк жайылтылган:

1) окуучунун баштапкы жана аякталыштагы жыйынтыктарынын дал келиши, б.а. окуучунун жеке өсүшүнүн динамикасы;

2) окуучу жасаган иштин критерийлер менен дал келиши.

Окутуу учурунда төмөнкүлөр бааланат:

- сабак учурундагы окуучулардын иши;

- окуучулардын ишмердүүлүгүнүн натыйжасы;

Окуучулардын жетишкендиктерин баалоодо тапшырмалардын түрдүү тапшырмалары колдонулат.

Тапшырмаларды топторго бөлүштүрүү төмөндөгүлөрдү эске алуу менен өткөрүлөт:

- берилген тапшырмаларды чечүүнүн ар түрдүү деңгээлдеги татаалдыгын;

- окуучулардын тапшырмаларды чечүүнүн ар түрдүү деңгээлдеги өз алдынчалыгын.

1-топтогу тапшырмалар – текст боюнча жалпы багыт алуу, ачык берилген маалыматты колдонуу: ачык берилген маалыматты издөө жана табуу, ошондой эле тексттеги фактылардын негизинде түз жыйынтыктар менен корутундуларды формулировкалоо (тексттеги маалыматтын негизги темасын жана идеясын түшүнүү, тексттеги айтылгандар боюнча жалпы түшүнүк).

2-топтогу тапшырмалар – текстти терең түшүнүү, маалыматты интерпретациялоо жана өзгөртүп түзүү, анализдөө, текстте ачык эмес берилген маалыматты жалпылоо жана интерпретациялоо, текстте түз айтылбаган байланыштарды орнотуу, бир топ татаал жыйынтыктарды жана баалоочу ойлорду айтуу.

3-топтогу тапшырмалар – маалыматты окуу-практикалык тапшырмаларда колдонуу жана өз тексттерин түзүү, карама-каршы жана талаш маалыматты табуу, алынган маалымдоо боюнча баалоочу пикирин жана өз көз карашын айтуу.

Төмөнкү таблицада предметтик стандарттардын жетишкендиктерин таап көрсөтүүгө багытталган тапшырмалардын түрлөрүнүн варианты жана бул же тигил тапшырмалар үчүн баанын оордугун болжолдуу бөлүштүрүү сунушталган.

Окуучулардын компетенттүүлүгүн баалоо үчүн тапшырмалардын түрлөрү

10-таблица

№	Окуучулардын компетенттүүлүгүн баалоочу тапшырмалардын түрлөрү	Баанын оордугун болжолдуу бөлүштүрүү	Тапшырмалардын топтор менен дал келиши
1.	Айтып берүүнүн түрлөрү	10%	1
2.	Окуучулардын текстке карата суроо берүүсү. Суроолорго жооп берүүсү	10%	1,2,3
3.	Чыгармалардын, образдардын, темалардын, эпизоддордун анализи	20%	
4.	Жазуу иштери (иштердин мазмунуна багыт алуу, окуучулардын рефлексиясынын негизинде кыргыз тили сабактары менен байланышы): Эркин эссе. Аргументтештирилген эссе. Түрдүү жанрларда дил баян (эссе, жомок, тамсил, ыр, аңгеме).	15%	2,3
5.	Көркөм окуу. Сахналаштыруу. Иллюстрациялоо, жабыштырып жасоо, аппликация жана башкалар.	10%	3
6.	Адабий темалар боюнча чыгармачылык долбоор. Комплекстүү долбоор (сүрөт колдонуу менен чоң эмес изилдөө, музыка, информатика).	20%	2,3
7.	Чыгармачыл презентация	15%	2,3

Эскертүү:

Иштердин саны жана баалардын оордугу боюнча бөлүштүрүү класстан-класска компетенттүүлүгүнүн өсүү динамикасын эске алуу менен ишке ашырылат. Класстарга бөлүштүрүүгө ылайык баалоо үчүн жалпы багыт болуп төмөнкүлөр эсептелет:

- жумуштун көлөмү
- кабыл алуу менен түшүнүүнүн терендиги
- өз алдынчалыктын деңгээли (демилгелөө, тандоо, интерпретациялоо)
- чыгармачылык ыкма
- айтканын аргументтештирүүсү, текстке таяныч

Окуучулардын ишмердүүлүгүнүн натыйжасын баалоо критерийлери ар бир тапшырмага жана иштин түрлөрүнө карата түзүлөт.

Предметти өздөштүрүүнүн деңгээли

Предметти өздөштүрүүнүн дгээлдерин бөлүштүрүү үчүн негиз адабий чыгарманы кабыл алуу сапатына багытталган. Окуучулардын адабий чыгарманы кабыл алуусунун сапаты окурмандын ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын анализдөөнүн негизинде түзүлөт (тапшырмалардын жыйнагын жана түрлөрүн караңыз).

Кабыл алуунун сапаты деп окурмандын каармандар жана чыгарманын автору менен кошо башынан кечирүү, эмоциялардын динамикасын көрүү, жазуучу жараткан турмуш картинасын элестетүүнү кайра түзүү, каармандардын кылган жоруктарынын түп натыйжасы, мотивдери тууралуу ой жүгүртүү, чыгарманын каармандарын баалоо, автордун позициясын аныктоо, чыгарманын идеясын өздөштүрүү, б.а. автор койгон көйгөйдү өз жан дүйнөсүнөн баалап, сыңдоо жөндөмдүүлүгүн түшүнөбүз. Чыгарманы толук түрдө кабыл алуу окуучунун адабий өнүгүүсүнүн жогорку деңгээли жөнүндө кабарлайт.

Окуучунун окурмандык сезимдеринин активдүүлүгүн, кайра жаратуучу жана чыгармачыл элестетүүсүн, көз алдыга элестетүүсүнүн конкреттүүлүгүн

жана көркөм жалпылоого сиңүү деңгээлин, окуунун, окурмандык баасынын жана ориентир алуусунун үстөмдүк кылуучу мотивдерин эске алып, окуучунун кабыл алуусунун үч деңгээлин бөлүп көрсөтүүгө болот:

- сюжеттүү окуялуу (төмөн) деңгээл;
- образдуу-аналитикалык (орто) деңгээл;
- идеялык-эстетикалык (жогорку) деңгээл.

Адабият боюнча чыгармачыл иштерди аткарууда сабаттуулугу бааланбайт, бир гана баа коюлушу керек. Себеби, окуучу чыгармачыл ишти аткарууда чыгармачыл продукт түзүү деген бир гана татаал тапшырманы чечип жаткан болот. Дил баянда ошол чыгармачыл тапшырманын аткарылыш натыйжасын баалоо керек. Теориялык билимдер баа менен бааланбайт. Адабий-теориялык түшүнүктөрдүн эрежелерин так айтып берүү талап кылынбайт. Бул стандартта адабий-теориялык түшүнүктөр көркөм чыгарманы кабыл алуунун куралы катары каралат, алар класстын практикалык ишинде “жашаш” керек; аларды практикалык иштин керектүү каражаты катары колдонуу сунушталат.

Окуучуларды баалоодо окуучуларга да, ата-энелерге да, педагогдорго да түшүнүктүү пландаштырылган күтүлүүчү натыйжалардын жетишүүсүнүн так критерийлерин иштеп чыгуу зарыл.

Критерийлүү баалоо –так аныкталынган, жалпы жааматта иштелип чыккан, алдын-ала бардыгына белгилүү болгон, билим берүүнүн мазмуну менен максаттарына дал келген, окуучулардын белгилүү компетенттүүлүгүн калыптандырууга мүмкүнчүлүк түзгөн критерийлер менен окуучулардын окуу жетишкендиктерин салыштырууга негизделген процесс. Критериалдык баабул контекстте жаза же таасир кылуу катары каралбайт, маалымат каражаты гана болот.

Мисалы, “... жатка көркөм окуйт” деген күтүлүүчү натыйжа окуучунун төмөнкү критерийлерге жетишкени аныкталганда талашсыз болот:

- 1) Ырды мыкты билет жана жатка окуйт
- 2) Сөздөрдү жана сөз айкаштарды туура айтат
- 3) Ырды окуганда интонацияны, темпти жана ритмди өзгөртөт
- 4) Лирикалык каармандын сезип кубануусун же кайгысын, сезимдерин жеткирет
- 5) Темага, автордук идеяга, образдарга өз мамилесин билдирет

Мектеп окуучуларынын баалоо процессине катышуусу бардык жеткиликтүү формаларда өтө эле каалаган жагдай болот:

- 1) баалоонун критерийлерин иштеп чыгууга катышуусу;
- 2) өз ара баалоосу;
- 3) аткарылган окуу аракеттеринин жыйынтыктарын рефлексивдүү талдоосу жана өзүн-өзү баалоосу;

. Күтүлүүчү натыйжанын жетишүү деңгээлдери (вариант)

11-таблица

Күтүлүүчү натыйжа	Жогорку деңгээл	Орто	Төмөн
5.3.3.9. Үрды жатка көркөм окуйт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Үрды мыкты билет жана жатка окуйт 2. Сөздөрдү жана сөз айкаштарды туура айтат 3. Үрды окуганда интонацияны, темпти жана ритмди өзгөртөт 4. Лирикалык каармандын сезип кубануусун же кайгысын, сезимдерин жеткирет 5. Темага, автордук идеяга, образдарга өз мамилесин билдирет. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Үрды мыкты билет жана жатка окуйт. 2. Сөздөрдү жана сөз айкаштарды туура айтат. 3. Айрым учурда интонацияны, темпти жана ритмди өзгөртөт. 4. Лирикалык каармандын сезип кубануусун же кайгысын, сезимдерин жарым-жартылай жеткирет. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Үрды мугалимдин жардамы менен жатка окуйт. 2. Айрым сөздөрдү жана сөз айкаштарды туура айтат.
5.3.1.8. Чыгарманы жаратуудагы көркөм ыкмалардын ролун түшүндүрөт.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Текстте эпитеттерди, салыштырууларды, элестетүүлөрдү бөлүп көрсөтөт. 2. Чыгармадагы образдуу сөздөрдүн жана сөз айкаштардын маанисин түшүндүрөт. 3. Автор түзгөн картиналарды оозеки сөз менен сүрөттөйт. 4. Эмоционалдуу-баалоочу лексиканын жардамы менен көркөм сөз кооздугун белгилейт. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Текстте эпитеттерди, салыштырууларды, элестетүүлөрдү бөлүп көрсөтөт. 2. Чыгармадагы образдуу сөздөрдүн жана сөз айкаштардын маанисин түшүндүрөт (мугалимдин жардамы менен) 3. Автор түзгөн картиналарды оозеки сөз менен мугалимдин жардамы менен сүрөттөйт (суроолор арылуу). 4. Эмоционалдуу-баалоочу лексиканын жардамы менен көркөм сөз кооздугун белгилейт 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Текстте бириндеген өтмө мааниде айтылган сүйлөмдөрдү же жөнөкөй сөздөрдү бөлүп көрсөтөт. 2. Өтмө мааниде айтылган сүйлөмдөрдүн же жөнөкөй сөздөрдүн түз маанисин түшүндүрөт. 3. Үрды айтып берет. 4. Эмоционалдуу-баалоочу лексиканын жардамы менен көркөм сөз

		(мугалимдин жардамы менен)	кооздугун белгилейт (мугалимдин жардамы менен), анда түз баалоону колдонот (жагат - жакпайт, кооз).
--	--	----------------------------	---

4-БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИНЕ УЮШТУРУУГА КАРАТА ТАЛАПТАР

4.1. Окутуунун методикасына коюлган негизги талаптар

Стандарттарды ишке ашырууну максаттуу камсыздоого арналган адабий чыгармаларды тандоо критерийлерин иштеп чыгуунун негизинде программаларды түзүү:

- окуучулардын адабий чыгармаларды эстетикалык кабыл алуусун уюштурууга көңүл бурган жаңы типтеги окуу китептерин иштеп чыгуу.
- хрестоматияларды иштеп чыгуу.
- “Кыргыз жана дүйнөлүк адабият” предметинин негизги максатын эске алуу менен жумушчу дептер түзүү.
- мектеп китепканасындагы кыргыз жана дүйнөлүк адабияттардын көркөм чыгармаларынын тексттери
- электрондук окуу материалдары жаңычыл ресурс катары:
 - тексттик материалдар сантик жана мультимедиялык форматта (көркөм, адабий сын, биографиялык жана маалыматтык),
 - аудиотексттер,
 - көркөм жана окутуучу видеофильмдер,
 - сантик иллюстрациялар, картиналардын жана фотосүрөттөрдүн репродукциялары
 - видеоэкскурсиялар.

4.2. Ресурстук камсыздоонун минималдуу талаптары

Окуу жана кабыл алуу ыктарын этап-этабы менен ырааттуу калыптандыруу зарыл экени жөнүндө жалпы түшүнүк чыгарманы түшүнүүнүн негизин түзөт: комментарийлөө, анализдөө жана көркөм текстти интерпретациялоо; көркөм текстке салынган маанини түшүнүүгө мүмкүн болгон алгоритмине ээ болуу, окуганы боюнча өзүнүн баалоосун жана ой жугүртүүсүн чагылдырган өз текстин дискуссияларда, эсселерде, долбоорлордо түзүү.

Ушуга байланыштуу компетенттүүлүктөрдү калыптандыруунун үстүнөн иштөө процессинде кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын көркөм чыгармаларын окуп түшүнүү боюнча окутуунун инсанга багытталган технологияларына таяныч менен иштөөнүн төрт аспектисин бөлүп көрсөтөбүз:

- текстте багыт алуу жана аны биринчи кабыл алуусун уюштуруу;
- текстти кайра окуп чыгуу жана анализ жасоо;
- чыгарманы экинчи жолу кабыл алуу – интерпретациялоо;
- баалоо.

Адабият сабактарында белгиленген компетенттүүлүктөрдү калыптандырууну камсыздаган өнүмдүү (натыйжалуу) окуу **технологиясы жетектөөчү технология болуп эсептелет.**

Технология текст менен иштөөнүн үч этабын киргизет, бул этаптар окурмандык ишмердүүлүктүн структурасынын өзгөчөлүгүнө негизделген.

I этап. Текстти окууга чейинки иш.

Актуалдаштыруу. Божомол жүргүзүү (алдын ала кубануу, окула турган текстти божомолдоо). Биринчи кабыл алууну уюштуруу. Тексттин маанилик, тематикалык, эмоционалдык багытын аныктоо, чыгарманын аталышына, автордун атына, орчундуу сөздөргө карап, тексттен мурунку келген иллюстрация менен таанышып, окурмандык тажрыйбага таянып, окула элек чыгарманын каармандарын бөлүп көрсөтүү.

Сабактын максаттарын коюуда окуучунун ишке жалпы даярдыгын (окутуучу, кызыктыруучу, эмоционалдык, психологиялык) эске алуу.

II этап. Окуу. Текстти окуу учурундагы иш. Окуу процесси.

Текстти алгачкы окуу. Мазмуну боюнча жалпысынан маектешиүү. Алгачкы кабыл алууну аныктоо, алгачкы таасирленүүнү белгилөө. Текстти кайрадан окуп чыгуу. *Шашпай “ойлонуп” кайталап окуу.*

Текстти анализдөө. Текстти кабыл алуу менен аны анализдөөнүн арасындагы ажырымды жеңүү.

III этап. Текстти окугандан кийинки иш. Кайрадан окуу. Кийинки окуу.

Интерпретациялоо. Текст боюнча маек. Тексттин негизги идеясын жана анын башкы маанилеринин кошулушун аныктоо. Ойлоону, өздөштүргөндөрүн текшерүү, окуганы боюнча сүйлөшүү.

Чыгарманы баалоо. Окуганын практикалык ишмердүүлүктө колдонуу. Окуучулардын адабий чыгармачылыгы.

Сабак стандартты ишке ашыруунун, предметтик компетенттүүлүктөрдү калыптандыруунун жана окутуунун натыйжаларына жетишүүнүн негизи болуп саналат. Жаңы муундагы стандарттын моделин ишке ашыруу адабият сабактарында окутуунун максаттарын жана ыктарын өзгөртүүнү, колдонулуп жаткан методикаларды жана технологияларды өзгөртүүнү талап кылат.

Көркөм чыгарманын мазмунун түшүнүү үчүн окурман мазмунду өз башынан өткөрүп чыгуу керек. Бул нерсе адабияттын окурманга тийгизген эстетикалык таасиринин улам болушу мүмкүн. Чыгарманы анализдеп баштоодон же анын маанисин түшүндүрүп баштоодон мурун, мектеп окуучусуна бул же тигил жол менен (кээде жакшылап окуу жетиштүү) бул чыгарманын кооздугун сезүүгө, эмоцияларды башынан өткөрүп сезүүгө жана сезгендерин сөз менен айтып берүүгө, так атап берүүгө жардам берүү керек.

Бул планда окуучулар көбүнчө эмоцияларынын аталыштарын атоодо, айтып берүүдө кыйынчылыктарга туш келишет.

Адамдын негизги эмоциялары менен сезимдеринин тизмеси

оң	терс	калыс
1. рахат 2. кубаныч 3. сүйүнүч 4. сыймыктануу 5. ишеним 6. үмүт 7. суктаныч 8. сүйүү 9. сыйлоо 10. менменсингендик 11. жыргал	12. кусалык 13. кайгы-капа 14. үмүт үзүү 15. капалантуу 16. айгай салуу 17. таарыныч 18. коркуу 19. аёо 20. тилектештик (боорукердик). 21. (кайгыруу) өкүнүү 22. ачуулук 23. кыжырлануу (каардануу). 24. какшык 25. үрөйү учуу 26. ишенбегендик (күмөн саноо) 27. жек көрүү 28. жийиркенүү 29. иренжүү 30. өкүнүү	31. сөз аңдуу, кызыгуучулук. 32. таң калуу 33. көңүл коштук 34. ээн-эркин-жайбаракат байкоо

(Адамдын негизги эмоциялары менен сезимдеринин тизмесин караңыз

// жеткиликтүү: <http://elatriym.com/upravlenie-emocijami/vidy-emocij-cheloveka>)

Окуучулардан автордук позицияны маани берип түшүнүү, фактыларды кайра калыбына келтирип чыгуу эле эмес, көркөм идеяны өздөштүрүү талап кылынат. Чыгармадагы жашоодогудай кырдаал анализге алынат, анан ал кырдаал кантип сүрөттөлгөнү, бул кырдаалды жазуучу кандай баалагандыгы, б.а. чыгарманын көркөм сүрөт каражаттары да анализге алынат. Көркөм чыгарманы окуу эстетикалык ишмердүүлүктү талап кылат: эмоциялардын, элестетүүнүн, ой жүгүртүүнүн өз ара байланыштуу иштеши

4.3.. Мотивациялоочу жана коопсуз окутуу чөйрөсүн түзүү

Кызыктыруучу билим берүүчүлүк чөйрөнү адабият сабагында инсанга багытталган технологияларды колдонуу менен түзүү мүмкүн. “Кыргыз жана дүйнө адабияты” предмети өзү изилдөөгө кызыктырууну жаратууга жакын: чыгармада чагылдырылган улуттук маданий өзгөчөлүктөрдү, салттарды, аларды жаратуу жөндөмдөрү менен мүнөздөрдү салыштыруу; “үндөштүктөрдү”, окшоштуктарды, жанрдын өзгөчөлүгүн, кыргыз жана дүйнөлүк адабияттын акын-жазуучуларынын стилдеринин өзгөчөлүктөрүн салыштыруу. Чыгармалардын ортосунда дагы, бир чыгарма ичинде дагы эстетикалык маалыматтын интеграцияланышы

үчүн чоң мүмкүнчүлүктөр ачылат. Дискуссиялар, долбоорлор, көркөм окуу, иллюстрациялоо, оозеки сөз аркылуу сүрөттөө, окшош темадагы музыкалык чыгармаларды угуу жана көркөм сүрөт чыгармаларын карап чыгуу ж.б. – бардык ушул методдор жана ыкмалар окуучуларга көркөм чыгарманы өз алдынча түшүнүүгө, аны эстетикалык кабыл алууга түрткү берет.

Жаңы муундагы стандарттардын моделин ишке ашыруу адабият сабагынын максаттары менен окутуунун мамилелерин өзгөртүүнү талап кылат.

Коопсуз мектеп чөйрөсү - бул окуучулардын муктаждыктарына багытталган жана коопсуздуктун толуктугун жана ар кандай тобокелдиктерди минималдаштырууну камсыз кылган чөйрө. Мектептин коопсуз чөйрөсү бир нече аспектилерди камтыйт:

Психологиялык жана маалыматтык коопсуздук окуучулардын акыл-эс бейпилдигин, позитивдүү көз карашын жана бири-бирине мамилесин, анын кадыр-баркына коркунуч келтирүүдөн корголушун болжолдойт. Дискриминацияланбаган, зомбулуксуз жана толеранттуу чөйрө.

Баланын адамдык кадыр-баркын урматтоо, расасына, социалдык тегине, динине, жынысына же туулган жерине карабастан бирдей мүмкүнчүлүктөрдү түзүү, өз алдынчалуулукка жана сабакта активдүү издөөгө үндөө, формативдик баалоону жана позитивдүү жана колдоочу пикирлерди колдонуу аркылуу калыптанат. объективдүү баалоо. Мектеп документтерин башкаруунун автоматташтырылган тутумун жүргүзүүдө купуялуулук эрежелерин сактоо билим берүү процессинин катышуучулары жөнүндө маалыматтарды сактоонун коопсуздугун камсыз кылат. Сантик технологияларды, сантик сервистерди жоопкерчиликтүү натыйжалуу пайдалануу жана сантик контентти түзүүгө катышуу ченемдерин сактоо виртуалдык чөйрөдө өз ара аракеттенүүнүн мүмкүн болгон тобокелдиктерин азайтат.

Экологиялык коопсуздук таза аба, суу, туура тамактануу, Жарыктын жогорку сапаты, туура температура, желдетүү, энергияны үнөмдөө, багбанчылык ж. б.

Физикалык коопсуздук имараттын коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн камтыйт, анын ичинде өзгөчө кырдаалдарда, аны колдонуу процессинде окуу жабдуулары ж.б. мектептин кабинетиндеги бардык элементтер санитардык-эпидемиологиялык эрежелерге жана эрежелерге, электр жана өрт коопсуздугунун эрежелерине ылайык келиши керек.